UDK 811.163.1'367.62
Robert Grošelj
Filozofska fakulteta v Ljubljani

MIKLOŠIČEV PRISPEVEK K SKLADENJSKI OBRAVNAVI STAROCERKVENOSLOVANSKEGA NEPREDLOŽNEGA MESTNIKA*

V članku je obravnavana Miklošičeva razlaga skladenjske rabe slovanskega nepredložnega mestnika z ozirom na starocerkvenoslovansko gradivo. Avtor, izhajajoč iz analize Miklošičevih razlag v *Der präpositionslose Local in den slavischen Sprachen* (1867) in *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen, IV. Band Syntax* (1868–1874), določa razvojno dinamiko v Miklošičevi razlagi tega jezikovnega vprašanja, hkrati pa z vidika sodobnih vedenj o skladnji starocerkvenslovanskega nepredložnega mestnika ocenjuje in dopolnjuje njegovi deli.

The article discusses Miklošič's explanation of the syntactic usage of Slavic non-prepositional locative with respect to Old Church Slavic material. Based on the analysis of Miklošič's explanations in *Der präpositionslose Local in den slavischen Sprachen* (1867) and *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen, IV. Band Syntax* (1868–1874), the author traces the developmental dynamics in Miklošič's explanation of this linguistic phenomenon, while at the same time evaluating and complementing his works from the point of view of the modern syntactic findings about Old Church Slavic non-prepositional locative.

Ključne besede: Franc Miklošič, skladnja, stara cerkvena slovanščina, nepredložni mestnik

Key words: Franc Miklošič, syntax, Old Church Slavic, non-prepositional locative

0 Uvod

Eno izmed zanimivejših poglavij v (primerjalno-zgodovinski) skladnji slovanskih jezikov pripada nepredložnemu mestniku. Nepredložni mestnik se namreč pojavlja le v najstarejših fazah slovanskih jezikov (gre predvsem za krajevne, časovne zveze in zveze ob določenih glagolih), medtem ko ga sodobni slovanski jeziki ne poznajo oz. obstaja kot okamenina, tj. kot leksikalizirana sklonska oblika (prim. sln. prislove *doma, gori, doli* itn.).[1]

V primerjalno-slovanskem kontekstu se je prvi s skladnjo nepredložnega mestnika ukvarjal »litterarum slavicarum professor princeps« F. Miklošič. Prvič je o njej pisal leta 1867 v razpravi *Der praepositionslose Local in den slavischen Sprachen*,[2] drugič

* Za pogovor o določenih skladenjskih vprašanjih se iskreno zahvaljujem doc. dr. Andreji Žele. – Besedilo je bilo pripravljeno z vnašalnim sistemom ZRCola, ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (http://www.zrc-sazu.si) razvil Peter Weiss.

[1] O razliki med »starim« mestnikom, ki se je lahko nahajal tako v predložnih kot nepredložnih zvezah, in »sodobnim«, ki je vezan na predložne zveze, prim. terminološko razliko med ruskima izrazoma *mestnyj padež* v zgodovinskih jezikovnih opisih (prim. Stecenko 1977: 67; Borkovskij-Kuznecov 1965: 479–482) ter *predložnyj padež*, ki se pojavlja v oblikoslovnih in skladenjskih opisih sod. ruskega jezika (prim. Švedova 1980: 29–30).

[2] Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philologisch-historische Klasse LXVII, 8, Wien 1867, str. 531–558.

pa v monumentalni *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*.[3] V obeh delih je poudarek na gradivu v stari cerkveni slovanščini, kar je razumljivo, saj gre za tisti slovanski jezik (ob stari ruščini in cerkvenoslovanskih redakcijah), ki najbolj dosledno ohranja nepredložni mestnik v vseh omenjenih položajih.

V pričujoči razpravi se posvečam prav Miklošičevemu prispevku k razlagi skladnje nepredl. mestnika v stcsl.[4] V stremljenju, da bi čim natančneje določil Miklošičev prispevek k obravnavi omenjene problematike, je razprava razdeljena na dva dela: v prvem se posvečam primerjavi obravnave rabe nepredl. mestnika v obeh Miklošičevih razpravah – z razčlembo njegovih analiz skušam določiti metodološko dinamiko v njegovi obravnavi (spremembe, dopolnitve); v drugem delu pa z vidika sodobnih vedenj o skladnji stcsl. mestnika ocenjujem prispevek Miklošičevih razpravljanj o tem jezikovnem vprašanju.[5]

1 Skladnja starocerkvenoslovanskega nepredložnega mestnika v razpravah F. Miklošiča

1.1 *Der präpositionslose Local in den slavischen Sprachen*

V razpravi *Der präpositionslose Local in den slavischen Sprachen* (dalje *Local*) F. Miklošič že na samem začetku nakaže osnovno shemo obravnave nepredl. mest.:

Der präpositionslose Local ist:

A. ortsbestimmend — *α.* auf die Frage wo?; *β*. auf die frage wohin?

B. zeitbestimmend;

C. die Art und Weise bestimmend;

D. den Grund bestimmend;

E. die Beziehung bestimmend;[6] /…/ (*Local*: 533).

---

[3] *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen, IV. Band Syntax*, Wien 1868-1874, str. 636–656.

[4] Izven moje obravnave zaenkrat ostaja Miklošičeva primerjalno-slovanska (in indoevropska) kontekstualizacija stcsl. nepredl. mest. Primerjalno-slovanskemu elementu se seveda ne morem izogniti (že zaradi same narave Miklošičevih del ne), vendar pa ne vstopa v problemsko žarišče pričujoče razprave.

Opomba k izrazu *stara cerkvena slovanščina*: Izraz *stara cerkvena slovanščina* uporabljam na mestih, kjer F. Miklošič uporablja izraz *Altslovenisch* (tj. »staroslovenščina«). Razloga za to rabo (kljub terminološki razliki) sta predvsem dva: (a) na ta način lahko ob korektivih Miklošičeve skladenjske misli opozorim tudi na razvoj obravnave najstarejšega slovanskega knjižnega jezika (terminološka neprekrivnost itn.); (b) F. Miklošič obravnava skladenjsko gradivo s »kvalifikatorjem« *asl.* (*Altslovenisch*) kot homogeno, zato se mi ne zdi smotrno razbijati posam. skupin, temveč podati načelno »dopolnitev« njegovega pojmovanja na ustreznem mestu.

Opomba k navajanju zgledov: Vsi stcsl. primeri so transliterirani (v latinico). Miklošičev zapis je upoštevan samo pri navajanju njegovih zgledov, medtem ko se v problemskem komentarju pojavlja izjemoma (op. RG.).

[5] V pričujoči razpravi – tudi zaradi njene problemske zamejenosti – si sicer ne prizadevam (in ne upam!) ocenjevati sodobnosti Miklošičeve skladenjske misli v celoti (kljub njeni skoraj »preroški« aktualnosti ali vsaj uporabnosti, prim. Jagić 1910: 707, Meillet 1934: XIII, Jakopin 1990: 183, Garde 1992: 201, Damjanović 1992: 345–346 itn.), vendar pa upam, da bo vsaj deloma osvetlila doseg njegovega skladenjskega dela.

[6] Zadnjemu podpoglavju sledi še del *F. Einzelnes*, v katerem F. Miklošič obravnava »nerazporejene« primere stcsl. nepredl. mest. (glej op. 13 in pogl. 2.3).

Z enostavno shemo je avtorju uspelo zajeti predvsem vse semantične funkcije nepredl. mest.; skladenjskim funkcijam se je F. Miklošič približal z opredelitvijo *bestimmend* ‘določujoč’, česar pa vendarle ne moremo imeti za prislovnodoločilno opredelitev (predpostavljamo neterminološko rabo izraza).

Kljub relativno povedni Miklošičevi shemi lahko njegov prikaz, na podlagi razprave, dopolnimo (Tabela 1).

Tabela 1: *Prikaz Miklošičeve skladenjske obravnave stcsl. nepredložnega mestnika v razpravi Local*

Osnovne funkcije (pomeni)	**Potencialne stranske funkcije (pomeni)**			
A. Mestnik s pomenom kraja *(ortsbestimmend)*	α. Mestovnost	1. adverbialna raba	a. lastna imena	1.1.1
			b. občna imena	
		2. adverbalna raba	a. nepredponski glagoli	
			b. predponski glagoli	
	β. Ciljnost			
B. Mestnik s pomenom časa (*zeitbestimmend*)				1.1.2
C. Mestnik s pomenom načina (*Local bestimmt die Art und Weise*)				1.1.3
D. Mestnik s pomenom vzroka (*...bestimmt den Grund*)				1.1.4
E. Mestnik s pomenom ozira (*…bestimmt die Beziehung*)				1.1.5

Kriteriji, ki jih je F. Miklošič uporabil pri klasifikaciji stcsl. nepredl. mest., so raznovrstni in hierarhično urejeni (večplastnost); prvi in najpomembnejši je gotovo pomenski kriterij (mestnik s pomenom kraja /A/, časa /B/, načina /C/, vzroka /D/ ter ozira /E/).

Ob njem se pojavlja – znotraj ureditve kategorije *mestnika s pomenom kraja* (kategorija A) – ožji pomenski kriterij, ki zadeva natančnejšo opredelitev krajevnosti (razvrstitev glede na značilni vprašalni prislovni zaimek): (α) mestovnost (*auf die Frage wo?*) in (β) ciljnost (*auf die Frage wohin?*). Med navedenima skupinama je bolj kompleksna prva, tj. skupina (α); avtor jo razdeli na dve večji podskupini, in sicer glede na sintagmatsko funkcijo (tj. odnosniško – glede na to, kakšen tip odnosa izraža sklon).[7] V prvi podskupini lahko govorimo o adverbialni rabi (ki je značilna med drugim tudi za ostale štiri glavne pomenske opredelitve); mestnik namreč nastopa v skladenjski vlogi

[7] Delitev F. Miklošiča je v tem primeru jasna, čeprav funkciji nista eksplicitno navedeni (prim. *Local*: 534, 538); avtor se je torej zavedal različnih odnosov, ki obstajajo med sklonom (mestnikom) ter ostalimi elementi stavka oz. vsebino celotnega stavka. Izrazna opredelitev je moja (op. RG.).

adverbiala (prislovnega določila), ki je redko argument glagola (običajno je izražen s pomočjo prislovov, tudi razvitih besednih zvez itn.), večinoma pa umešča poved v določen krajevno-časovni okvir (lahko označuje tudi druge okoliščine, prim. Čermák 2001: 159). V drugi podskupini pa gre za adverbalno rabo, ki jo opredeljuje večinoma vezljivostno motivirani odnos med glagolom in samostalnikom.[8] Dodatne členitve se pojavljajo tudi na nivoju notranjih sintagmatskih razvrstitev: v podskupini (1) pomenska, tj. na črti lastnoimenskost-občnoimenskost; podskupino (2) pa F. Miklošič člení po formalnem besedotvornem kriteriju – v jedru sintagme je namreč lahko bodisi predponski bodisi nepredponski glagol.

1.1.1 Iz zgornjega opisa je očitno, da se je F. Miklošič najbolj posvetil *mestniku s pomenom kraja*. Skupina se namreč kaže kot gradivsko bogata in skladenjsko raznovrstna; ravno slednje dejstvo pa prispeva k temu, da izraza *bestimmend* 'določujoč' ne moremo imeti za skladenjsko oznako (v smislu prislovnega določila).

Pestrost primerov in skladenjska heterogenost se najbolj kaže v primeru stranske pomenske funkcije (α) mestovnosti, medtem ko je skupina, ki jo določa kriterij (β) ciljnosti, sporna; F. Miklošič navaja namreč le primer *narodъ sьbirajuščь sja jemь* (ob dveh predložnosklonskih), pa še tega bi lahko pomensko vezali na (α) mestovnost.

1.1.1.1 V okvirih podskupine (α) je F. Miklošič najprej izločil tiste primere, ki jih zaznamuje adverbialna raba (1). Sem uvršča v prvi vrsti lastnoimenske mestnike (*bei den Eigennamen*), prim. *lьstiją prêbystъ Usorovê vъsi* ali *Grigoria byvъša episkopa Nanzianzê*. Sledijo jim redkejši občnoimenski mestniki (*bei den Appellativa*): *jako sątъ sъhranjeny kosti našę semь mêstê*; *bludьnica, jaže živjaše susêdêhъ*. F. Miklošič omenja, da največ primerov adverbialne rabe mestnika s pomenom kraja ponujajo staroruski viri (*Local*: 533–535).

Obravnavo dopolnjujejo primeri *adverbializiranih mestnikov* (*Anmerkung I. Locale Adverbia* – dejansko krajevni prislovi ali drugotni predlogi), ki so se pomensko osamosvojili, pri čemer se je izgubil njihov stik z osnovno imensko paradigmo (navzočo vsaj v določeni fazi njihovega obstoja), kar sovpada s pomenskim in morfološkim premikom v sklonski obliki;[9] prim. *vrъhu*, *gorê*, *kromê*, *meždu*, *nizu* itn. (*Local*: 537).

1.1.1.2 Še bolj zanimiva je skupina, ki jo predstavlja adverbalna raba stcsl. nepredl. mest. Z »adverbialno« skupino jo povezuje pomen kraja, in sicer – natančneje: »Der Local bezeichnet nähmlich im Asl. bei dem Verbum kosnąti sę tangere den Gegenstand, den man berührt, eig. den Ort, wo die Berührung stattfindet /…/« (*Local*: 538).

---

[8] Sintagmatsko delitev bi lahko nadomestili tudi z vezljivostno, saj sta v marsikaterem pogledu prekrivni (prim. Čermák 2001: 129). Tako bi bilo mogoče v našem primeru govoriti – z izrazjem aktualne slovenske vezljivostne teorije – o (1) *mestniku kot (družljivem) dopolnilu* in (2) *mestniku kot vezljivem določilu* (Žele 2001). Kljub navedenemu pa je potrebno poudariti, da imata lahko tako adverbalna kot adverbialna raba dosti zapletenejši »vezljivostni« status (za adverbiale prim. Bußmann 2002: 50).

[9] F. Miklošič na tem mestu ne razpravlja o tem, kakšni naj bi bili razlogi za uvrstitev omenjenih primerov med prislove, kakor tudi ne o prehodu sklonskih oblik iz besednovrstne kategorije samostalnikov v kategorijo prislovov (glej op. 15 in pogl. 3.2).

F. Miklošič razdeli primere na (a) mestnike ob nepredponskih in (b) mestnike ob predponskih glagolih (predpone *vъ-*, *do-*, *za-*, *na-*, *obь-*, *po-*, *pri-*, *prê-*, *sъ-*, *u-*); slednji so pogostejši. Največ zgledov za skupino (a) je ob glagolu *kosnąti sę tangere* (*kasati sę*), prim. *kosnąhъ sę dvьrьhъ*; *kosnuti se jemь* itn.[10] Med ostalimi primeri naj omenim še *znamenia vyi visęšte* (*visêti pendere*); *drьžjati sja samêmъ sebê* (*drьžati sę teneri*). Vseh glagolskih iztočnic je 8; med njimi pa se najdeta tudi pridevnika *tъčьnъ aequalis, tangens* ter *dlъženъ obligatus* (*Local*: 538–539).

Število nepredl. »adverbalnih« stcsl. mestnikov je večje ob predponskih glagolih (vseh glag. iztočnic je 87; ob njih pa F. Miklošič navaja še 2 izglag. pridevnika: *primêsьnъ, priklonьnъ*). Najpogostejša je skupina glagolov s predpono *pri-*, npr. *aggelъ prikosną sę verigahъ*; *ne prikasajątъ sę Ijudei Samarênehъ* (*prikosnąti sę*, *prikasati sę tangere*); *dobryhъ dêlêhъ priležati* (*priležati adiacere*, *adesse*, *praeesse*, *curare*) itn. Po pogostnosti sledijo glagoli s predpono *na-*, prim. *naležęštu jemь narodu* (*nalešti, naležati incumbere*), ter glagoli s predpono *po-*, npr. *vêtri potьknuše se hraminê toj* (*potъknąti illidere*) itn. (*Local*: 539–548).[11]

1.1.2 F. Miklošič opozarja, da je *mestnik s pomenom časa*, ki naj bi predstavljal »/…/ die Zeit, in der eine Handlung vor sich geht; /…/« (*Local*: 549), omejen na ozek krog leksemov (ali celo na določene zveze). Gre za izraze *dьnь* (v zvezah *tomь*, *onomь*, *tretiimь dьni*), *polъ dьne*, *polъ nošti*, *zima*, *lêto*, *časъ* (*tomь časê*, *jedinomь časê*) ipd. Primeri: *tomь dьni bystь znamenije*; *abije toj nošti načęšę pobivati*; *da ne bądetь bêstvo vaše zimê*; *iscêlê otrokъ tomь časê* itn. (*Local*: 549–550).

Skupino dopolnjujejo primeri izvorno mestniških *časovnih prislovov* (*Anmerkung. Lokale Adverbia*), kot naj bi bili stcsl. *sejci*, *tojci*, *drugojci*, *lani*, *nynê*, *utrê* itn. (*Local*: 553).

1.1.3 Pregled skladenjskih rab stcsl. nepredl. mest. se nadaljuje s skupino *mestnika s pomenom načina*. Tovrstna raba naj bi bila redka pri samostalnikih, dosti pogostejša pa pri pridevnikih (v ed. sr. sp. imenske sklanjatve). Primeri: *godê mi zêlo bystъ prošenьje tvoje* (**godъ*); *nêstь mi lьzê* (**lьga*, ki naj bi se ohranila v rus. nar.); *samъ ne trêbê budu* (*trêba*); *bьjaše sja krêpcê*. Avtor prišteva sem tudi veznik *cê* (izvorno mest. ed. zaimenske osnove *kъ*) in prislove na *-ь*, ki naj bi predstavljali mest. ed. samostalnikov ž. spola, npr. *pravь glagolją vamъ*; *strъmoglavь vъvrêšti*; *prêmь sądi* itn. (*Local*: 553–554).

1.1.4 Skromno je pri F. Miklošiču zastopan *mestnik s pomenom vzroka* (vsega trije nesporni primeri), prim. *ne veseli sja mnozê brašьnê*; *kaja sja zьlobahъ vašihъ*; *imaši svoje podružije*, *i tomь dovolьnъ budi* (ob izglag. prid. *dovolьnъ*); pred enim primerom nepredl. mest. pa naj bi prišlo do haplografije: *načeše negodovati [o] oboju bratru* (*Local*: 555).

[10] F. Miklošič opozarja tudi na dvojnično (variantno) vezavo navedenega glagola – ob njem najdemo še *o* + mestnik, *vъ* + tožilnik in dajalnik (*Local*: 538).

[11] Povsod tam, kjer se zdi F. Miklošiču potrebno, so v gradivu obravnavani tudi primeri dvojnične vezave (ob mestniški), npr. pri *prikosnąti sę* še dajalniška, ravno tako pri *privęzati*, *privęzovati*, ter rodilniška pri *priležati* (*priležaahu svjatyhъ knigъ*).

1.1.5 Zadnjo, prav tako skromno skupino predstavlja *mestnik s pomenom ozira*[12] (malo je tudi primerjalnih zgledov). Omenjeni tip rabe stcsl. nepredl. mest. ponazarjajo trije primeri: *конь добръ зêло озрѣчи*; *бjаше плодъ сада тогo jако видê грезда виничьна* ter *служаше трапезê Троjану* (*Local*: 555).[13]

1.2 *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen (Syntax)*

O nepredl. mestniku F. Miklošič razpravlja tudi v četrtem delu *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen – Syntax* (1868–1874). Opis rabe mestnika vključi v del *Von der bedeutung der wortformen* (O pomenu besednih oblik), ki predstavlja drugi, oblikoskladenjski (v grobem) del *Syntax*. V njem obravnava rabo imenskih (dejansko sklonskih – predložnih in nepredložnih), potem pa tudi glag. oblik (časovnih, naklonskih itn.). Pri tem si skuša predvsem odgovoriti na vprašanje, katera semantična dejstva vplivajo na pojavljanje posameznih sklonskih in glag. oblik (na nek način gre za raziskovanje strukturnoskladenjske osnove povedi (prim. Žele 1999: 450–451) brez skladnje povedi).[14]

Obravnava rab nepredl. mest. (*Syntax*: 636–656) sledi enostavnemu obrazcu razprave *Local*, vendar pa je F. Miklošič določene prvine tudi spremenil oz. prilagodil, kar je razvidno – v osnovi – že iz same sheme obravnave (Tabela 2).

Tabela 2: *Prikaz Miklošičeve skladenjske obravnave stcsl. nepredložnega mestnika v delu Syntax*

Osnovne funkcije (pomeni)	**Potencialne stranske funkcije (pomeni)**		
A. Mestnik s pomenom kraja	1. adverbialna raba	a. lastna imena b. občna imena	1.1.1
	2. adverbalna raba	a. nepredponski glagoli b. predponski glagoli	
B. Mestnik s pomenom časa			1.1.2
C. Mestnik s pomenom načina			1.1.3
D. Mestnik s pomenom vzroka			1.1.4
E. Mestnik s pomenom ozira			1.1.5

[12] Po ESJ (1992: 172) je ozirno prislovno določilo »/v/rsta lastnostnega prislovnega določila, razodevajoča presojo časa glede na samo katero izmed lastnosti.« Prim. *Local* (555): »Der Local bestimmt die Beziehung.«

[13] Po zadnji obravnavani skupini in pred primerjavo z ostalimi indoevropskimi jeziki (*Anhang – Vergleichung verwandter Sprachen*) se nahaja še del *F. Einzelnes* (*Local*: 556). V razdelek *nerazporejeno* F. Miklošič uvrsti naslednje primere stcsl. nepredl. mest.: *nosjaj тьлêньно тêло i* <u>*бесплътьныихъ вышниихъ силахъ*</u> *retuja sja*; <u>*jемьже*</u> *ino ничьтоже tako jakože kramola vinovna* ter <u>*бьдêнii*</u> *sebe udavь*. Navedeni zgledi so seveda vprašljivi (po morfološki in/ali skladenjski plati), kar upravičuje njihovo uvrstitev med nerazporejene primere. F. Miklošič reši »zagato« šele v *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen – Syntax* (1868–1874), ko primere ponovno interpretira in umesti v obstoječe skupine (glej pogl. 2.3).

[14] Prvi del Miklošičeve skladnje, tj. poglavje *Von der bedeutung der wortclassen* (O pomenu besednih vrst), zajema obravnavo »abstraktnih« skladenjskih vlog, ki jih imajo posamezne besedne vrste v povedi. Zopet je izhodiščna točka njegove obravnave pomen (sicer abstraktni) posameznih besednih vrst, ki usmerja njihovo skladenjsko vedenje. Tako npr. P. Garde (1992: 206) problemsko zamejuje prvi del Miklošičeve skladnje s »structure profonde«, A. Žele (1999: 450–451) pa s »pomensko podstavo povedi«.

Iz primerjave obeh shem lahko sklepamo, da so si kriteriji obravnave nepredl. mest. v *Local* in *Syntax* zelo podobni. Kljub izraziti podobnosti pa že sama shema priča o določenih poenostavitvah (prim. skupino A v tabelah), medtem ko ostale spremembe postanejo razvidne šele po bolj poglobljeni analizi Miklošičeve *Syntax*.

Do najbolj očitne spremembe je prišlo v skupini [1.1.1]. F. Miklošič izloči ožji pomenski kriterij krajevnosti, tj. delitev primerov *mestnika s pomenom kraja* glede na mestovnost in ciljnost (prim. v 1.1.1 navedene pomisleke glede pomenske opredelitve ciljnosti). Avtor tako ustvari širšo pomensko homogeno skupino, v kateri mestnik »/…/ bezeichnet den ort, an dem sich ein gegenstand befindet, eine handlung vor sich geht.« (*Syntax*: 636). Nadaljnja razvrstitev je enaka tisti v razpravi *Local*. Na hierarhično najvišjem mestu se nahaja delitev glede na sintagmatsko funkcijo. Adverbialni mestniki se nato razvrščajo po kriteriju lastnoimenskosti/občnoimenskosti,[15] medtem ko ostaja delitveno merilo adverbalnih mestnikov še vedno formalno besedotvorno – glagoli, ki se vežejo z mestnikom, so lahko predponski ali nepredponski.[16] Med slednje avtor uvršča že znane *kosnąti sę* (z opozorilom o dvojnični vezavi), *visêti*, *vęzêti*, *drъžati sę* (prim. *kosnąhъ sę dvьrьhъ*, *znamenia vyi visęšte*) itn., hkrati pa dopolni seznam s primeri ob glagolih *pešti sę sollicitum esse*, *retovati sę pugnare* in *sęzati pertinere* (iztočnic je tako 11; *Syntax*: 639–640). Skupina ob predponskih glagolih je seveda pogostejša (sem spadata že omenjena izglag. prid. *primêsьnъ* ter *priklonьnъ*). Najbolj tipični glagoli z nepredl. mestniškim adverbalnim »dopolnilom« ostajajo tisti s predpono *pri-*, prim. *prikosnąti sę* (*prikasati sę, prikosnovati sę*), *priložiti* (*prilagati*), *prilêpiti* (*prilêpljati*) s primeri *prikosną sę drêvê*; *prileže̋šte molitvê i pričęštanii svętaago têla*; *jazykъ moi prilpe gortani moemъ* itn. (prim. razdelek 1.1.1). Poglavje o nepredl. adverbalnem mestniku v *Syntax* pa vendarle prinaša tudi gradivsko obogatitev glede na razpravo *Local*; F. Miklošič namreč navaja še 6 novih glagolov, prim. *ni tako naide jemъ strahъ božij* (*naiti invadere*); *privyknuti žitijskyhъ veščehъ* (*privyknąti assuescere*) ter *pripadati accidere*, *udati sę se collocare*, *ukloniti sę declinare*. Celotni seznam

[15] F. Miklošič (prim. *Syntax*: 636) sicer opozori tudi na primere adverbializiranih (krajevnih) mestnikov (tipa *zadi*, *kromê*, *srêdê*, *tožde*, *javê*, *meždu*, *nizu*, mogoče *doma*), vendar jih ne obravnava na tem mestu; uvrsti jih namreč v prvi del skladnje – v poglavje o rabi besednih vrst (*Von der bedeutung der wortclassen*), in sicer prislovov (*Vom adverb im engeren sinne*, str. 150–170). Iz prerazporeditve teh oblik (izvorno mest. prislovi se nahajajo na str. 162) je razvidno, da avtor njihove sklonske oblike ne pogojuje skladenjsko, ampak jih vidi že kot ločeno besedno vrsto, tj. kot leksikalizirane mestnike (prislove), ki vstopajo v skladenjske zgradbe kot slovarske enote z določeno skladenjsko vlogo (pomenom). Pri tem F. Miklošič razume prislove iz izvorno sklonskih oblik kot »/…/ erstarrte, d. i. aus der gemeinschaft mit den übrigen mehr oder weniger ausgeschiedene causformen« (*Syntax*: 151). F. Miklošič (*Syntax*: 151–152) domneva naslednji način leksikalizacije (adverbializacije): »/…/ manche themen haben sich nur in einigen casus erhalten, die daher als adverbia betrachtet werden: /…/ vъnê draussen, izъ vъnu von aussen. wären auch die anderen casus gebrauchlich, so wäre kein grund vorhanden, die angeführten formen, deren syntaktische bedeutung nichts singuläres darbietet, als adverbien anzusehen. in anderen fällen haben die casus nicht die ihnen sonst als regel zukommende bedeutung: /…/; daher auch die sing. loc. neutr. nominaler form blazê, vysocê, gorьcê als adverbia behandelt. andere formen lassen sich keinem bestimmten casus zuweisen und scheinen überreste aus einer casusreicheren urzeit zu sein /…/.«

[16] Dopolnitev razprave *Local* je tukaj le Miklošičeva pripomba, da naj bi delitev v smislu (ne)predponskosti služila le jasnejšemu pregledu nad glagoli, saj naj bi bil mestnik odvisen od predpone samo v primeru glagolov s predpono *pri-* (*Syntax*: 639).

predponskih glagolov, ob katerih stoji nepredl. mestniško »dopolnilo«, obsega torej 93 enot (*Syntax*: 640–648).

Obravnava mestnika s pomenom časa [1.1.2] v *Syntax* (str. 648–650) ne prinaša novosti, temveč natančno sledi stanju v razpravi *Local*. Podobno velja tudi za nepredl. mestnik, ki označuje način poteka dejanja [1.1.3] (*Syntax*: 651–653).[17]

V skupini [1.1.4] F. Miklošič, kot že rečeno, obravnava mestnik s pomenom vzroka. V *Syntax* (str. 653) ga avtor nekoliko natančneje opredeli, in sicer kot mestnik, ki izraža vzrok nekega čustva. Tudi gradivsko nekoliko dopolni poglavje – poleg navedenih primerov navaja še *jemьže ino ničьtože tako jakože kramola vinovna*; *mrъzostehъ svoihъ prognêvašja sja*.

Skupina [1.1.5] je prav tako natančneje pomensko (in tudi skladenjsko) zamejena v *Syntax* (653–654); ozir je namreč definiran kot tisto, na kar se nanaša določen povedek ali prilastek. Gradivsko ostaja skupina nespremenjena.

2 Pregled Miklošičevih dopolnitev

Ob analizi dveh Miklošičevih prispevkov k skladenjski obravnavi rab nepredl. mestnika v stcsl. besedilih se je pokazalo, da je F. Miklošič – v osnovnih potezah – sledil homogeno in natančno zastavljeni shemi iz razprave *Local*. Poglavje v *Syntax* prinaša tako le določene popravke in dopolnitve, s katerimi je skušal avtor izčistiti sliko rab stcsl. nepredl. mestnika.

2.1 Pri delitvi nepredl. mest. na posamezne tipe ostaja F. Miklošič v okvirih prve razprave. Izločitev podkriterija ciljnosti (znotraj skupine [1.1.1]) omogoči avtorju ne samo poenostavitev obravnave, ampak tudi problemsko rešitev – odločitev se izkaže namreč kot pomensko in skladenjsko utemeljena, saj je primer *narodъ sьbirajuščь sja jemь* dejansko sporen (prim. možnost uvrstitve v kategorijo »mestovnosti«). Nekoliko manjši so popravki in dopolnitve, ki vnašajo v obravnavo natančnejše pomenske opredelitve posameznih skupin – vzroka [1.1.4] eventualno ozira [1.1.5].

2.2 F. Miklošiču je sama struktura dela *Syntax* dopustila, da je primere adverbializiranih mestnikov (po posameznih pomenskih kategorijah – krajevni, časovni, načinovni prislovi)[18] iz skladnje sklona premaknil v tisti del, ki obravnava skladenjsko rabo prislovov (kot posebne besedne vrste). Pri tem je avtor predstavil tudi svoje razumevanje adverbializacije (glej op. 15), tj. procesa pretvorbe neprislovnih besed ali besednih zvez v prislove (Čermák 2001: 149, 223; ESJ 1992: 195). Kljub dosti bolj poglobljeni analizi gradiva v *Syntax* (glede na *Local*) pa je treba opozoriti tudi na dvoumne točke Miklošičeve obravnave.

---

[17] Novo je samo opozorilo, ki se tiče nastanka časovnih prislovov iz prid. oblik – prid. mestnikom ž. spola naj bi se dodajal členek *ci*, prim. *jedinojci*, *tretijci* < *tretijici*. Časovne in načinovne prislove (seveda ob krajevnih), ki so izvorno (nepredl.) mestniške sklonske oblike, pa F. Miklošič navaja na str. 162. O drugih problematičnih točkah v zvezi z obravnavo izvorno mestniških prislovov glej pogl. 2.2.

[18] Dejansko pa se pojavljajo še drugotni predlogi in celo veznik *cě* (glej pogl. 3.2).

2.2.1 Med krajevnimi prislovi se ob tistih iz razprave *Local* (prim. *zadi*, *kromê*, *srêdê*, *tojžde*, *javê*, *mêždu* itn.) pojavlja tudi *doma* (z oznako *vielleicht*; *Syntax*: 636). Problematično ni toliko njegovo navajanje med izvorno mestniškimi prislovi (gre za uveljavljeno razlago; glej pogl. 3.2.2.1) kot to, da F. Miklošič podaja tudi vzporedno, čeprav bolj negotovo razlago prislova iz rod. ed. na *-a*, prim. stcsl. *doma domi*, kar naj bi bilo podobno *vьčera heri* (*Syntax*: 163).[19]

2.2.2 Tudi izvorno mestniške časovne prislove F. Miklošič iz skladnje mestnika premesti v skladnjo prislova, prim. *pozdê*, *utrê*, *lani*, *drugojci*, *prъvêjci* itn. (glej *Syntax*: 162, 649).

2.2.3 S stališča razvrstitve (posledično tudi obravnave) gradiva je problematična predvsem skupina izvorno mestniških načinovnih prislovov, saj jih avtor obravnava tako v poglavju o skladnji nepredl. mest. (prim. *godê*, *igri*, *lьzê*, *pravdê*, *sigmê, trêbê*, *vysocê*, *krotcê*, *javê*, *tęžьcê* itn.; *Syntax*: 651–652) kot pri skladnji prislova (prim. *Syntax*: 162). Zastavlja se vprašanje, ali se morebiti F. Miklošič v tem primeru ni mogel odločiti za uvrstitev omenjenih oblik v skupino prislovov (Gre morda celo za oblike, ki se nahajajo na prehodni stopnji med sklonsko obliko samostalnika in prislova?), ali pa gre mogoče za nedoslednost v obravnavi, do katere je prišlo pod vplivom razprave *Local*. Podobno vprašanje zadeva tudi vlogo veznika *cê* v poglavju o nepredl. mest.

Z vidika doslednosti obravnave so vprašljivi tudi »die auf ъ auslautenden adv.«, ki jih v poglavju o skladnji mestnika (*Syntax*: 652) F. Miklošič razlaga kot oblike mestnika ed. ženskih samostalnikov na *-ь*, prim. *pravь*, *prêprostь*, *strъmoglavь*, *vьsasrьdь*, *inostanь*, *prêmь* (enako *Local*: 554). Primeri so sicer obravnavani tudi v poglavju o skladnji prislovov (splošna nedoslednost pri obravnavi načinovnih prislovov?), vendar tokrat med izvorno tožilniškimi oblikami, prim. vsaj *očivêstь*, *prêmь*, *prêprostь*, *strъmoglavь*, *upravь*, *udobь* (*Syntax*: 159).

2.3 Kvalitativni premik (in zato tudi premik v »površinski« strukturi obravnave mestnika v *Syntax*) je F. Miklošič dosegel s ponovno obravnavo primerov iz skupine *F. Einzelnes* (*Local*: 556). Nova analiza je omogočila uvrstitev »nerazporejenih« primerov v že obstoječe pomenske skupine nepredl. mest. Primer *nosjaj tьlêньno têlo i <u>besplъtьnyihъ vyšьniihъ silahъ</u> retuja sja* F. Miklošič uvrsti v skupino [1.1.1] (mestnik s pomenom kraja), med mestniška dopolnila nepredponskih glagolov (prim. *rêtovati sę pugnare*; *Syntax*: 640), primer *<u>bьdênii</u> sebe udavь* prav tako med adverbalne mestnike, vendar ob predponskih glagolih (prim. *udati sę se collocare*, str. 648). Zunaj prve skupine ostaja primer *<u>jemьže</u> ino ničьtože tako jakože kramola vinovna*, ki se nahaja v skupini [1.1.4], tj. med mestniki s pomenom vzroka.

[19] F. Miklošič sam ugotavlja, da pri tovrstni razlagi »/…/ man vielleicht schon aus dem grunde mit unrecht an den gen. denkt, weil der gen. im asl. domu, nicht doma lautet: auch syntaktische erwägungen sind der annahme des gen. in geringem grade günstig« (*Syntax*: 163–164). V nasprotju z *doma* pa za psl. **vьčerâ* velja, da gre za iz rodilnika **věčerъ* tvorjen časovni prislov (Snoj 2003: 808).

2.4 Gotovo je treba omeniti dejstvo, da *Syntax* predstavlja tudi gradivsko dopolnitev razprave *Local*. Čeprav predstavlja poglavje o nepredl. mest. v *Syntax* le eno problemsko enoto (ali celo njen del, saj je v *Syntax* dejansko predstavljena tako predl. kot tudi nepredl. mestnik), je F. Miklošič v svoje delo uvrstil nove primere v skupini [1.1.1] (pomembni sta predvsem obe podskupini pri adverbalnih mestnikih) ter [1.1.4].

Iz navedenih popravkov in dopolnitev lahko sklepamo, da je razprava *Local* predstavljala neke vrste »zametek« (metodološki, gradivski idr.) poglavja o stcsl. (in sploh slov.) nepredl. mestniku v *Syntax*. Tudi sama časovna zaporednost nastanka obravnav upravičuje to sklepanje. Avtor je pred objavo četrtega dela *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen* lahko ponovno ocenil nekatera svoja opažanja in jih – svojim jezikoslovnim razmišljanjem ter jezikoslovno-znanstvenemu razvoju ustrezno – popravil. Tako predstavlja *Syntax* (oz. poglavje namenjeno mestniku) kvalitativni (in kvantitativni) premik naprej v obravnavi skladenjskih rab stcsl. nepredl. mestnika.

3 Miklošičev stcsl. nepredložni mestnik v luči sodobnih skladenjskih obravnav

Stcsl. nepredl. mestnik je bil po razpravah F. Miklošiča deležen številnih obravnav, ki so izčistile njegovo skladenjsko obnašanje in na ta način dopolnile Miklošičevo razlago. Na tem mestu ne podajam »pomiklošičevskih« analiz stcsl. nepredl. mestnika, ampak skušam v luči njihovih »dognanj« dopolniti Miklošičeve zaključke. Dopolnitev obsega dva problemska dela: prvi, krajši del (3.1) se nanaša na izbiro stcsl. gradiva oz. na Miklošičevo razumevanje pojma *»staroslovenščina«* (v razpravi sem sicer uporabljal izraz *stara cerkvena slovanščina*; glej op. 4); v drugem problemskem delu (3.2) pa podajam svoje korektive skladenjske obravnave stcsl. nepredl. mestnika (deloma tudi pripombe neskladenjskega tipa).

3.1 Prvo dopolnitev del F. Miklošiča predstavlja prevrednotenje pojma *»staroslovenščina«* (*Altslovenisch*), ki predstavlja jezik stcsl. in predvsem csl. spomenikov iz obdobja med 11. in 17./18. st. (analiza se sicer nanaša na njegova leksikografska dela,[20] velja pa tudi za skladnjo); v *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum* (1862–1865) so posamezne redakcije zastopane z naslednjim številom spomenikov: vzhodnoslovanska redakcija (rus.) – 139 spomenikov, srbska – 89, hrvaška-glagolska – 10, češka – 1 (*Praška odlomka*); poleg tega so upoštevani še 3 romunski in 4 spomeniki mešanih redakcij (Mareš 1992: 3).[21]

Miklošičeve *»staroslovenščine«* ne moremo obravnavati prekrivno s pojmom *stara cerkvena slovanščina*, saj gre pri prvi za sicer izumrli jezik, ki naj bi se ohranil kot

[20] Prim. Franz Miklosich, *Lexicon linguae slovenicae veteris dialecti*, Vindobonae, 1850; Franz Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae, 1862–1865.

[21] Prim. mnenje, ki ga o slovarju in posredno o Miklošičevem slovaropisnem delu podaja E. Pallasová: »Lexicon 1862–1865 /…/ pokrývající vývoj jazyka staroslověnského od 10. století do 17., ba dokonce 18. století. Je to zatím jediný slovník, který rozsahem excerpovaného materiálu zahrnuje všechny redakce staroslověnštiny (Kanonisch-Altkirchenslavisch) i církevní slovanštiny (Kirchenslavisch), a tvoří tak přechod od slovníku staroslověnštiny kanonických památek k slovníku jazyka církevněslovanského« (Pallasová 1992: 7).

knjižni cerkveni jezik Slavie Orthodoxe (prim. Sturm-Schnabl 1992: 597),[22] medtem ko je zadnja »/…/ v slavistice už tradičně vymezena jako jazyk jistého souboru starých památek, který zůstává od dob Jagićových v podstatě fiksní« (Večerka 1999: 100; tudi Jakopin 1990: 183). S tem se misli predvsem na »kanon« spomenikov iz 10. in 11. st., na katerem sloni rekonstrukcija jezika (bolgarsko-makedonska osnova), ki sta ga ustvarila sveta brata Ciril in Metod v drugi polovici 9. st. (spomeniki sicer že predstavljajo odklon od prvotne norme stcsl., vendar so jezikovno in časovno najbližje jeziku najstarejših slovanskih prevodov bogoslužnih knjig iz grškega jezika; Babič 2003: 22).

Zgornja dejstva pa je vendarle treba nekoliko dopolniti (na podlagi podatkov iz *Syntax*; op. RG.): F. Miklošič se je namreč zavedal notranje razslojenosti »staroslovenščine«. To zavedanje se kaže v tem, da npr. »kanonski« stcsl. spomeniki v *Litteratur* (*Syntax*: 881-896) dosledno nosijo oznako *asl.* ob izbirni (goli) oznaki *slov.* (prim. *Assem. asl. Evangelium assemanianum, cod. saec. XI., slov.* ali tudi *Zogr. asl. Evangelium zographense, cod. saec., uti videtur, IX.*; enako velja za *Cloz*, *Sav*, *Supr*),[23] medtem ko imajo redakcijski spomeniki ob oznaki *asl.* vedno tudi oznako *slov.*, ki jo spremlja levo določilo (oznaka csl. redakcije), prim. *Ostrom. asl. Evangelium, e cod. saec. XI., russ.-slov.* ali *Slepč. asl. Apostolus, cod., uti videtur, saec. XII., bulg.-slov.* (*Syntax*: 890, 893); prim. tudi *serb.-slov*. Miklošičeva »staroslovenščina« se torej kaže kot kompromisni izraz za jezik prvih slovanskih besedil in – na drugi strani – besedil, ki jezikovno sledijo stcsl. vzoru, a ga hkrati spreminjajo z narečnimi elementi posameznih slovanskih jezikov. V pričujoči razpravi sicer uporabljam izraz *stara cerkvena slovanščina* tudi za Miklošičevo *»staroslovenščino«*, vendar s pridržkom: zavedam se, da F. Miklošič z njim pokriva jezikovno in časovno heterogen korpus spomenikov, katerega temeljni sestavni del pa vendarle predstavljajo stcsl. besedila.[24]

3.2 Miklošičev opis rab stcsl. nepredl. mestnika temelji na osnovni etimološko-pomenski klasifikaciji (ostale so ji podrejene), ki se kaže v poskusu pomenske skladenjske sistematizacije vseh (iz)mestniških oblik (diahrono ali sinhrono). Če sklepamo (skupaj s P. Gardom), da je Miklošičeva skladnja dejansko »semantična in panhrona«,[25] lahko označimo Miklošičevo nedoslednost pri upoštevanju delitve izvorno mestniških sklon-

[22] Prim. Miklošičevo razpravljanje o tem tudi v uvodu *Vergleichende Lautlehre der slavischen Sprachen*, Wien 1852, VI–VII, XXII.

[23] Na str. 168 svoje *Syntax* F. Miklošič o vprašalnem členku *či* pravi, da ga ni našel v »/…/ rein asl. quellen«, pri čemer misli na stcsl. kanonska besedila (op. RG.).

[24] Miklošičeva »staroslovenščina« je tako izraz, ki poudarja knjižnojezikovno kontinuiteto jezikov (redakcij), ki imajo svojo osnovo v stcsl. S pojmom »kompromisni izraz« pa mislim tudi na dejstvo, da lahko »staroslovenščina« pokriva različne faze stcsl./csl. tradicije in da je njen pomen torej situacijsko pogojen, o čemer pričata vsaj dve dejstvi: ko F. Miklošič razpravlja o izvoru »staroslovenščine«, misli na »/…/ rein asl. quellen«; ko v *Syntax* razpravlja o skladenjskih vprašanjih, pa »staroslovenščina« predstavlja jezik stcsl. in csl. spomenikov.

[25] Prim. P. Garde (1992: 205): »A peine peut-il être question de »comparatisme« au sens que les modernes donnent à ce mot. Les faits des diverses langues slaves (et parfois d'autres langues, indo-européennes ou même d'autres familles) sont alignés les uns auprès des autres, avec une impressionnante exhaustivité, seulement pour montrer leurs ressemblances. L'analyse détaillée des différences et les conclusions qu'on pourrait en tirer n'entrent pas dans le propos de l'auteur«.

skih oblik na imenske oblike (besednovrstno samostalniki, sklonsko opredeljivi kot mestniki) in prislove (oblikovno kvečjemu zgodovinsko opredeljivi kot mestniki) itn. kot ključno pomanjkljivost pri obravnavi gradiva (na kar je bilo opozorjeno v pogl. 2); ta pomanjkljivost se posledično kaže v uvrščevanju predvsem izmest. prislovov tako v poglavje *Vom local* kot tudi v poglavje *Von der bedeutung der wortclassen* oz. skladnjo prislovov, predlogov, veznikov itn. Hkrati pa lahko njegovo »mešano« uvrščevanje mestnikov (skupaj z opombami) obravnavamo kot znak »globinske« diahronije. V nadaljevanju bodo v skladu s to domnevo kritično komentirane Miklošičeve pomenske skupine stcsl. nepredl. mestnika; z vidika »pomiklošičevskih« skladenjskih obravnav stcsl. mestnika bo vzpostavljena nova notranja razvrstitev, pri čemer bom skušal utemeljiti tudi Miklošičevo »površinsko« nerazumljivo kolebanje pri sistematizaciji mestnikov (odpravljene bodo tudi nekatere oblikoslovne, etimološke pomanjkljivosti Miklošičeve razlage).

3.2.1 Kategorijo sklona lahko razumemo kot oblikoslovno kategorijo, ki praviloma ustreza vsebinskemu razmerju med imensko obliko in neko drugo prvino stavka (ki je nadrejena tej imenski obliki). Res je sicer, da je sklon (nepredložni/predložni) predvsem oblikoslovno-skladenjska kategorija, vendar pa ga lahko zaznamujejo tudi semantične in pragmatične funkcije (ESČ: 305).

Premikanje sklonov v smeri predvsem semantičnih (»lokalnih«) funkcij je lahko omogočilo tudi besednovrstni prehod sklonske oblike samostalnika med prislove (ob večjem številu dejavnikov). Prehodni pas je verjetno predstavljala prislovnodoločilna funkcija, v kateri sklonske oblike niso bile več skladenjsko (vezavnostno) odvisne od glagolov, temveč so predstavljale semantične in funkcionalne sinonime prislovom – prevzele so torej vlogo funkcionalnih prislovov (»funktionale Adverbien«; Večerka 1993: 278).[26]

3.2.1.1 Proces adverbializacije,[27] ki zaznamuje prehod neprislovnih izrazov (tudi mestniških imenskih oblik) med prislove, je predvsem skladenjska in semantična sprememba. Na semantični ravnini se ta proces kaže v naslednjih potezah: (1) v izgubi osnovnih pomenskih sestavin izhodiščne besedne vrste, tj. izginejo značilnosti snovnosti in akcidence (kakovosti, poteka), prim. *gorě* (‘na gori’, mest. ed. sam. *gora*) : *gorě* (‘gori’, prisl.); (2) v spremembi obsega/vsebine izhodiščnega pojma (prihaja lahko do semantične posplošitve, zožitve ali semantičnega prenosa), prim. *vrьchъ* (sam. ‘hrib, vrh’) : *vrьchu* (prisl., ‘na zgornjem delu, zgoraj’). Med skladenjskimi dejavniki omenja R. Večerka (1993: 279) prilagoditev izvornih skladenjskih razmerij, npr. ujemalnosti pri izvorno imenovalniških oz. tožilniških prid. oblik na -ь (prim. *nicь* ‘naprej nagnjen, sklonjen’). Pri izvorno mestniških prislovih bi temu ustrezal – po mojem mnenju

[26] Besednovrstni prehod je težko eksplicitno določiti, sploh zaradi sočasne prisotnosti različnih slovničnih in semantičnih funkcij v posameznem sklonu in možnosti pojavljanja posameznih sklonov v različnih skladenjskih funkcijah (predmeti, prislovna določila različnega tipa), tudi zaradi različne stopnje semantične abstrakcije.

[27] Opis procesa adverbializacije povzemam po R. Večerki (1993: 279–280); prim. tudi Jelitte 1961 (17–18).

– prehod od prvotno primično motivirane mestniške končnice, prim. *-ě* v *srědě* ‘na sredini’ (še sam.), k primično motiviranim prislovom, prim. *srědě* ‘sredi’.[28]

Na oblikoslovni ravnini se kaže adverbializacija v odpravi asociativnih povezav z ostalimi oblikami določene besede (odpravljeni so paradigmatski odnosi). Tako etimološko mestniške oblike u-osnov tipa *dolovъ*, *domovъ* v sklanjatvi nadomestijo nove *domu*, *dolu*, medtem ko izvorne ostanejo ohranjene kot prislovi. Izločenost iz paradigme (ki je znak adverbializacije) pa je lahko tudi rezultat analogije (po R. Večerki »Formneuerung«): po že poprislovljenih oblikah *godě* (mest. ed.) in *trěbě* (izvorno verjetno daj. samostalnika *trěba*), nastane *lьdzě*, ki ne more biti ne daj. ne mest. ed. samostalnika **lьdza* (kot i̯a-osnova bi imela daj./mest. na *-i*).

Tudi na besedotvorni ravnini pride do spremembe, in sicer do prehoda izvornih sklonskih končnic med besedotvorna obrazila prislovov. Pri tem se kaže kot vprašljiva razlaga produktivne pripone *-ě* pri izprid. načinovnih prislovih (domnevno mest. ed. pridevnikov), prim. *gorьcě*, *slavьně*, *čistě* (k *gorьkъ, slavьnъ, čistъ*), saj nekateri vidijo v njej tudi im. mn. oz. orod. ed. (?) sr. spola o-osnov. Sicer pa: kot je težko na skladenjski ravnini ločevati sklonske oblike v različnih funkcijah, tako je tudi z vidika besedotvorja težko potegniti črto med živo sklonsko obliko in že prislovno tvorjenko (sploh v starejših fazah slov. jezikov).[29]

3.2.1.2 Razlago nastanka prislovov podaja tudi F. Miklošič (prim. tudi op. 15). Prislove uvršča med »člene« (*partikeln*), ki predstavljajo vse nepregibne besedne vrste (pri F. Miklošiču prislovi, predlogi /podvrsta prislovov/, vezniki); poleg nepregibnosti jih zaznamuje podrednost. Njihov nastanek (torej vseh »členov«) vidi v osamosvojitvi določenih imenskih in zaimenskih sklonskih oblik, do katere lahko pride na tri načine: (1) nekatere osnove (*themen*) se ohranijo samo v posameznih oblikah (prim. *vъnъ* v rod., tož., mest. ed.); (2) pri določenih besedah lahko pride do pomenskega premika – njihov pomen je drugačen od izhodiščnega (prim. *zêlo*, *blazê*); (3) lahko gre za okamenine nedoločljivih sklonskih oblik iz predzgodovinskega obdobja (prim. *tu* iz *tъ*; *Syntax*: 150–152). Miklošičevo etimološko znanje se torej kaže tudi v dokaj sodobnem (čeprav skromno predstavljenem) razumevanju leksikalizacijskih in gramatikalizacijskih sprememb, ki pripeljejo do nastanka novih besednih vrst in ki ležijo v osnovi teorije skladenjskih sprememb.

3.2.2 Prvotna skladenjska funkcija mestniških sklonskih oblik je krajevno prislovno določilo. Tovrstnih primerov nepredl. mest. je v stcsl. spomenikih malo, saj je prizadevanje po točni opredelitvi krajevnih razmerij povzročilo, da so se na račun upada nepredl. mest. uveljavile predložne zveze (Bauer 1963: 265).

J. Bauer (1963: 265–270) po kritičnem pretresu celotnega stcsl. »kanona« navede le 9 gotovih primerov nepredl. mest. v krajevni prislovnodoločilni funkciji – od tega 5 iz

[28] P. J. Hopper in A. Closs Traugott (1994: 104–105) govorita v primeru gramatikalizacije (ena od njenih stopenj je adverbializacija) o »dekategorializaciji«, ki predstavlja funkcijski premik od ene skladenjske vloge k drugi.

[29] Sicer pa lahko sklonske oblike doživijo nadaljnje leksikalno-gramatikalizacijske spremembe v smeri predlogov, veznikov (prim. Hopper-Traugott 1994). Na tovrstne spremembe bo opozorjeno v posameznih razdelkih.

Asemanijevega evangelija (A), prim. *s(vę)tago o(tь)ca naš(e)go θeodora arxiep(isko)pa c(ěsa)rigradě* 127a.27, in 4 iz Supraseljskega zbornika (Supr), prim. *sъkoньča s(vę)tyi nisii. usorově svojei jemu vьsi* 47.13–14, *jako sǫtъ sъxraneny kosti našę semь městě* 81.3 itn.[30] V *Syntax* (636–637) se pojavlja le 6 stcsl. primerov, medtem ko je večina redakcijskih (vcsl.).

J. Bauer potrjuje tudi Miklošičevo domnevo, da je nepredl. mest. pogostejši ob lastnoimenskih kot ob občnoimenskih poimenovanjih, kar med drugim ustreza tudi stanju v str. spomenikih 11.–13. st., kjer je tovrstna raba živ pojav (Bauer 1963: 268).[31]

3.2.2.1 J. Bauer (1963: 268) – podobno kot F. Miklošič v *Syntax* (str. 162, 636) – iz nepredl. mest. v funkciji krajevnega prislovnega določila izloči izmestniške krajevne prislove tipa stcsl. *gorě, dolu, vrъxu, zadi* itn. (za nekatere pravi, da so deloma prešli v predloge). Ob pregledu Miklošičevih prislovov se pokaže, da večina sodi med izvorno samostalniške mest. ed.: k o-osnovam spadata *dolě* (*dolъ*),[32] *vъně* (*vъnъ*), k a-osnovam *gorě* (*gora*), *kromě* (*kroma*), *srědě* (*sręda*), k ŭ-osnovam *vrъxu* (*vrъxъ*) in ž. i-osnovam *zadi* (*zadь*; Jelitte 1961). Med izvorno samostalniškimi prislovi se pojavljajo tudi nekoliko »težje« oblike – *doma*, ki se v aktualni literaturi razlaga kot poprislovljeni psl. mest. ed. o-osnov na **-a* (iz verjetno prvotno kontrahiranega izglasja **-ō̃*; Furlan 2000: 183),[33] ter *sk(v)ozě*, domnevno otrdeli mest. psl. samostalnika **skvoga* ‘luknja, odprtina’ z izhodiščnim pomenom *‘v luknji, odprtini’ (Snoj 2003: 663). Prislov *slědi*, ki ga navaja F. Miklošič (v stcsl. gradivu ni izpričan), bi sodil k ž. i-osnovam (prim. *poslědi* < *po slědi*; Jelitte 1961: 60). Stcsl. *meždu* predstavlja rod./mest. dv. ž. i̯a-osnove *mežda* (Jelitte 1961: 44; podobno tudi csl. *srědu*). Med izvorno pridevniške mest. ed. spadajo *javě, nizu, prědi* (Jelitte 1961: 75, 81), med zaimenske *toiždе* ‘tukaj’ (ž.), *tu* (prvotno neka mest. oblika iz ide. zaim. osnove **to-* ‘ta’; Snoj 2003: 790).

3.2.2.1.1 Miklošičeva obravnava krajevnih prislovov tako med mestniki kot med prislovi ni naključna. Že sam opis, s katerim F. Miklošič začrta razumevanje nastanka prislovov (prim. 3.2.1.2), vzpostavlja kontinuum med izhodiščno mest. obliko in izmest. prislovom.

---

[30] Natančna (primerjalna) tekstološka analiza J. Bauerju omogoča izločiti sporne primere; tako npr. s pomočjo paralelnih mest v drugih stcsl. evangelijih izloči nepredl. mest. v *i(su)su že byvъšju vъtanii vъ domu* Mt 26.6 Z – domneva namreč izpust predloga pred besedo z začetnim *v-*, tj. *vъ vitanii* itn. (Bauer 1963: 266).

[31] Pri občnoimenskih mestnikih domneva »lažjo« adverbializacijo; določeno izjemo predstavljajo le primeri tipa *semь tysty*, *totь tysty* (Bauer 1963: 269).

[32] Problem predstavlja razmerje *dolu* : *dolě*. Razmerje se lahko razlaga na dva načina: (1) kot razmerje daj. ed.: mest. ed., pri čemer to dejstvo podpira izvorno smernostni in ciljnostni pomen daj. (prim. tudi Snoj 2003); (2) kot razmerje mest. ed. (u-osnova; mogoče tvorba po analogiji) : tvorba po analogiji; v tem primeru *dolu*, *dolovi* pripadata u-osnovam, medtem ko je *dolě* tvorba po analogiji k oblikam *vъně*, *kromě*, *mitě* itn. (Jelitte 1961: 49).

[33] Etimološka razlaga stcsl. (slov.) *doma* je sicer še vedno predmet razprave; možnosti, ki se pojavljajo v literaturi, je namreč več: prevladuje razlaga *doma* kot starega ide. mest. ed. u-osnov na **-ō* oz. **-ō(u)*, po izpadu drugega dela diftonga v **domōu* (ESJS 3: 139; prim. Jelitte 1961: 500); H. Jelitte (1961: 49) izhaja sicer iz *domъ* kot u-osnove, ki pa se v stcsl. že meša z o-osnovami, tako da v *doma* vidi *genitivus loci* o-osn. (Jelitte 1961: 49); *doma* kot izvorni abl. ide. o-osnov **domo-* (ESJS 3: 139). Prim. ostale razlage v ESJS 3 (139).

3.2.2.2 Med Miklošičevimi krajevnimi prislovi pa so tudi takšni, ki lahko nastopajo v vlogi drugotnih predlogov: *kromě, meždu, srědě, skvozě, vrъxu, vъně, zadi* (po Jelitte 1961: 62); prim. *vъzložišę vrъxu rizy svoję* Mt 21.7 M, A, Sav (prisl.) proti *ne možetъ gradъ ukryti sę vrъxu gory stoję* Mt 5.14 A, Z (predl.).

Zgodovinsko jezikoslovje namenja vprašanju nastanka predlogov dosti pozornosti. Tako H. Jelitte (1961: 19-20), ki povzema spoznanja iz Brugmann-Delbrückovega dela *Grundriß der vergleichenden Grammatik der indogermanische Sprachen* (1909), vidi v predlogih (v večini primerov) oblike s prislovnim pomenom, ki so se v času osamosvojile (o njihovi sorodnosti govorijo primeri prislovne in predložne rabe istih oblik; besedni vrsti sta si tudi oblikovno podobni, saj gre za izvorno sklonske oblike ali tvorjenke z določenimi obrazili). Nastanek predlogov pa je pogojen predvsem z upadom njihovega pomena v okviru skladenjskih zvez, kar pripelje do statusa pomožne besedne vrste – nesamostojne, podrejene prvine nekega stavčnega člena (podobno tudi Večerka 1993: 279).

3.2.2.2.1 F. Miklošič (*Syntax*: 150–151) obravnava predloge kot podtip prislovov. Od prislovov jih loči to, da lahko natančneje določajo ne samo glagole in pridevnike, temveč lahko opravljajo tudi vlogo glagolskih predpon (prim. *βαίνειν* proti *παραβαίνειν*). Obenem je njihova značilnost tudi ta, da so izgubili svojo samostojnost, vendar pa so na ta račun pridobili »die syntaktische kraft der beziehung auf einen gegenstand«, tako da lahko izražajo razmerja med posameznimi stavčnimi členi.

V 3.2.2.2 navedene predloge F. Miklošič uvršča med drugotne predloge (*unechte praepositionen*), ki imajo poleg formalne (slovnične) funkcije, tudi neko konkretnejšo (prim. *prěmo*). Ti so vedno imenskega izvora (proti zaimenskim in večinoma etimološko težko določljivim prvotnim); so poznega nastanka, ki lahko zadeva celo samo posamezne slov. jezike (prvotni so večinoma ide. izvora); pozni nastanek drugotnih predlogov in njihova »konkretnost« (ter pogosta pomenska bližina s podstavno besedo) pa omejujeta njihovo rabo (proti večpomenskim prvotnim predlogom; *Syntax*: 196). Od prislovov/predlogov, ki jih F. Miklošič obravnava pri mestnikih ali izmest. prislovih, se med drugotnimi predlogi najdejo *kromě, meždu, nizu, srědě, vrъxu, vъně* (*Syntax*: 253–256).

3.2.3 Nepredl. mestnik se je pojavljal tudi v zvezah z glagoli, ki so večinoma označevali dotikanje ali dejanje, katerega rezultat je predstavljal dotik ali pridružitev – kraj dotika. Tovrstni konkretni (okoliščinski) pomen pa je počasi prešel v abstraktnejši, predmetni pomen: mestnik je začel označevati predmetnost, na katero se je nanašalo dejanje. Kot posledica premika v smeri funkcijske abstraktnosti se je nepredl. mestnik lahko utrdil – kot predmet – pri omenjenem pomenskem tipu glagolov (Bauer 1963: 272–273).[34]

[34] Kljub temu da ne obravnavam usode nepredl. mest. v predmetni funkciji, naj vsaj opozorim na pomembnejša dejstva (po Bauer 1963): v predmetni funkciji se je nepredl. mest. najprej izognil izginotju zaradi (a) abstraktnosti krajevnega pomena, ki ni potrebovala natančnejše (predložnosklonske) opredelitve, in (b) ustaljenosti ob glagolih s predponami (predvsem *pri-*, *na-*), ki so izhodiščno prislovi (njihova zveza z glagolom je zgodnejša od zvez glagolov s skladenjskim predmetom). Izgubo mestnika je sprožila postopna sprememba v razumevanju dejanja pomenske skupine glagolov – pozornost se je z rezultata dejanja (stanja po izvršenem dejanju) preusmerila na dejanje kot proces z določenim »dosegom«. Nadomestila sta ga predvsem

Nepredl. mestnik v predmetni funkciji je v stcsl. »kanonskih« spomenikih pogost predvsem v zvezah z glagoloma *kosnǫti sę* in *prikosnǫti sę*, prim. *i prostьrъ rǫkǫ. kosnǫ sę emь i(su)s(ъ)* Mt 8.3 Sav, *kto prikosnǫ sę rizaxъ moixъ* Mk 5.30 M, A, Sav itn. (podobno velja tudi za *prikasati sę*, medtem ko so primeri s *kasati sę* sporni).[35] Sicer pa se gotovi nepredl. mestnik pojavlja še z naslednjimi glagoli s predpono *pri-*: *prilěpiti sę*, *prilěplěti sę*, *prilьpnǫti*, *priložiti, priloženi sę*, *prilagati*, *prilagati sę*, *prikladati*, *prileżati*, *pristati* (pri ostalih glagolih so izpričane le homonimne oblike daj./mest., medtem ko se določeni glagoli ali ne pojavljajo v stcsl. evangelijih ali pa se ne vežejo z mestnikom).[36]

V manjšem obsegu so nepredl. mestnik ohranili stcsl. glagoli s predpono *na-*, prim. *naležati*, *napasti*, *nadějati sę* (najbolje ohranjen, prim. *i upvanii b(o)žii naděję sę* Supr 552.14 itn.), pri ostalih glagolih pa je mestnik negotov; gre za glagole *zazьrěti*, *potъknǫti sę*, *utъknǫti sę*, *prětykati sę*, *oprěti sę*, *oběsiti sę*, *vъležati*, *sъplěsti* itn. (Bauer 1963: 281–284).

Za večino stcsl. glagolov, ki se vežejo z nepredl. mestnikom, velja, da so rabljeni v prenesenem (nekonkretenem) pomenu (prim. Bauer 1963: 272–285); pri tem je še posebej reducirana izvorna krajevnost mestnika v predmetni funkciji (povečana abstraktnost). Ob stcsl. primerih se nepredl. mestniki v predmetni funkciji pojavljajo še v csl. in str. spomenikih, medtem ko jih v drugih starih slovanskih pisnih spomenikih ni,[37] kar pa ne nasprotuje tezi o njihovem psl. izvoru (Bauer 1963: 285).

Miklošičeva obravnava stcsl. nepredl. mestnika v adverbalni funkciji predstavlja tako v *Syntax* kot v *Local* problemsko natančno obdelano skladenjsko poglavje. F. Miklošič primere adverbalnega mestnika pravilno uvrsti med krajevne z ugotovitvijo, da mestnik tudi v tem primeru označuje »/…/ einen ort, bei kosnąti tangere den ort, wo die berührung stattfindet« (*Syntax*: 639).[38] Čeprav mogoče samo intuitivna, pa je

(ne)predl. daj. (posebej ob predlogu *kъ*) s pomenom usmerjenosti dejanja in t. i. delni rod., o čemer priča veliko primerov variantne vezave v stcsl. (poleg tega mestniške oblike stopajo tudi v odnose homonimije z dajalniškimi in rodilniškimi). O »nekrajevnosti« mestnika v predmetni funkciji priča med drugim tudi dejstvo, da v stcsl. ni prihajalo do zamenjave s predl. mestnikom (Bauer 1963: 273–274).

[35] J. Bauer podaja natančen pregled stcsl. glagolov, s katerimi se veže nepredl. mest. (glej Bauer 1963: 274-284); njegova obravnava posameznih primerov je kritična – primeri so komentirani, ob njih so navedeni primeri variantne vezave itn. Pri tem je treba poudariti, da vezava z nepredl. mest. ni pri nobenem glagolu absolutna (mogoče le pri *kosnǫti sę*), prim. ob *prikosnǫti sę* sicer prevladuje mestnik, vendar se ob njem pojavljajo tudi rodilnik (*rizъ moixъ* Z), nepredl. dajalnik (Supr 135.29), homonimne daj./mest. oblike (*rǫcě* Mt 8.15 Z, M, A), homonimne rod./mest. oblike (*ixъ* Mt 17.7 M, A) ter daj. s predlogom *kъ*, prim. *k'to prъvoje prikosnetъ sę kъ nemu* Supr 18.22.

[36] Glagoli z daj./mest. homonimno obliko vezavnega predmeta v stcsl. so: *prisěděti*, *pristaviti*, *pristavlěti*, *priključiti sę*, *priraziti sę*, *pripasti*, *približiti sę*, *približati sę*; glagoli, ki se v evangelijih ne pojavljajo ali pa se ne vežejo z mestnikom (prevladuje pomen 'pridruževati se, pridružiti se k nečemu'): *pričęstiti sę*, *pričisti*, *pričisti sę*, *pričitati*, *pričitati sę*, *priobьštiti*, *priměsiti sę*, *priměšati sę*, *pričiniti*, *prigvozditi*, *privęzati*, *priręšti*, *pripodobiti sę*, *prizьrěti*, *pritъknǫti* itn. (ob *priti*, *prixoditi*, *prinositi* se domneva dajalniški predmet; Bauer 1963: 277–281).

[37] Konzervativizem (pogojen s tradicijo, versko namembnostjo itn.) pisnega stcsl./csl. jezika je odigral pri ohranjanju psl. nepredl. mest. v predmetni funkciji ključno vlogo.

[38] Še enkrat naj poudarim, da je Miklošičeva delitev glagolov, ki se vežejo (tudi) z nepredl. mest., na nepredponske in predponske pragmatične narave oz. kot pravi F. Miklošič sam: »Die entheilung bezweckt nur erleichterung der übersicht /…/« (*Syntax*: 639).

razvojno gotovo smiselna umestitev adverbalnih mestnikov za adverbialnimi.[39] Dopolnitve, ki jih prinašajo kasnejše razprave (prim. Bauer 1963), so vezane predvsem na doslednejše poudarjanje neabsolutnosti mestniške vezave ob navedenih glagolih (natančna tekstološka analiza posameznih primerov omogoča izločitev homonimnih oblik, haplografij, opozori lahko na prevladujočo vezavo, na primere variantne vezave itn.) in na izločevanje csl. primerov iz analize (prim. Bauer 1963: 281–284); slednji imajo v obravnavi stcsl. gradiva večinoma primerjalno vrednost.

3.2.4 Naslednjo skupino stcsl. nepredl. mestnikov predstavljajo tisti v funkciji prislovnega določila časa. Že F. Miklošič ugotavlja, da se v tej funkciji pojavljajo samo določeni sam. ali sam. zveze (prim. *Syntax*: 648–649) – tisti, ki pomenijo časovno obdobje (Bauer 1963: 270).

J. Bauer (1963: 270–271) navaja izraze *lěto*, *zima*, *nošть*, *polъ nošti*, *polъ dьne*, *utro*, *časъ*,[40] prim. *molite že sę da ne bǫdetъ běstvo vaše zimě* Mt 24.20 M, A, Z; *polunošti vъstaxъ ispovědati sję tebě* Sin 118.62 itn. Pomembna je tudi Bauerjeva ugotovitev, da se vse mestniške oblike v funkciji prislovnega določila časa približujejo prislovom ali pa so vanje že prešle (Bauer 1963: 270).

3.2.4.1 Tudi v tej skupini torej lahko izločimo izvorno mestniške časovne prislove, kot so – pri F. Miklošiču – *lani, utrê*, *pozdê, jedinojci, prъvêjci, drugojci, tretijci, sejci* (*Syntax*: 649). Vir stcsl. *lani* je verjetno ide. **ol-nei*, kar naj bi bil mest. k **ol-no-s* (sorodno stlat. *ollus* 'oni'; ESJS 7: 402; podobno Snoj 2003: 344), medtem ko naj bi *utrě* predstavljal izvorno mest. obliko sam. sr. sp. o-osnov *(j)utro* (Jelitte 1961: 47), *pozdě* pa verjetno analogično obliko po drugih prisl. na *-ě* tipa *nyně* itn. (k psl. **pozdъ* prim. ESJS 11: 693–694). Ostali prislovi imajo skupen besedotvorni element (členek) *-ci*,[41] njihove besedotvorne podstave pa se delijo na izvorno zaimenske (mest. sg. *seici* zaimka ž. sp. *si*) ter številniške (mest. ed. ž. sp.).[42]

3.2.5 Tudi Miklošičeva skladenjska obravnava mestnika s pomenom načina je sporna. V prvi vrsti gre za problematiko besednovrstne opredelitve, saj so vsi njegovi zgledi (razen treh nejasnih) dejansko prislovni (kar naj bi veljalo za vse stcsl. izmest. načinovne prislove; Bauer 1963: 272); na to dejstvo je z nekaj zgledi opozoril že F. Miklošič.[43]

---

[39] F. Miklošič se je mogoče zavedal naraščanja funkcijske abstraktnosti pri prehodu mestnika iz adverbialne v adverbalno funkcijo oz. drugotnosti adverbalnega mestnika (op. RG.).

[40] J. Bauer ne navaja mestnikov od *pętikostij* in *nedêlja*, ki jih ima F. Miklošič (csl. elementa), hkrati pa med mestnike uvršča *utrê*, ki je po F. Miklošiču že prislov. Samostalnika *časъ*, *lěto* nastopata v nepredl. mest. samo v zvezi z kazalnim zaimkom, prim. *tomь časě, tomь lětě* (Bauer 1963: 270–271).

[41] ESSJ I (304–305) jo razlaga kot besedotvorni členek (»slovotvorná partikule«) s poudarjalnim pomenom in sorodno stcsl. *-cě*; glej op. 55.

[42] Kot stcsl. se kažeta le obliki *drugoici, tretiici* (tako Jelitte 1961, SS); *prъvějci* predstavlja verjetno neko kontaminacijsko obliko *prъvě(je)* in *prъvoici* (prim. ESJS 12: 734), za *jedinoici* (ESJS, SS, Jelitte 1961 ne omenjajo) pa domnevam analogično tvorbo po prejšnjih (med drugim gre za edini nevrstilni številniški primer; op. RG.).

[43] F. Miklošič navaja med nepredl. mest. s pomenom načina in izmest. prislovi (*Syntax*: 162, 652) primere *lьzê, godê, trêbê* in *javê*. Med načinovne pa lahko uvrstimo še Miklošičeve izmest. prislove *blazê, dobrê, lьgьcê* (*Syntax*: 162), ki jih v skladnji mestnika ne omenja.

Večina primerov načinovnih prislovov predstavlja produktivne izprid. tvorjenke s pripono *-ě*, katerih podstavni pridevniki so večinoma ohranjeni, prim. csl. *obьštьně* (Mikl. *obьščinê*) ‘skupno’ k stcsl./csl. *obьštьnъ* ‘skupen’ (ESJS 10: 570), *krotьcě* (Mikl. *krotcê*) k *krotьkъ*, *vysocě* k *vysokъ*, *krěpъcě* k *krěpъkъ*, *tęžьcě* k *tęžьkъ*, *ljutě* k *ljutъ*, *nečlověčьstě* k *nečlověčьskъ*, *krъstianě* k *krъstianъ*, csl. *javьjeně* k *javьjenъ* (stcsl. ustreznica *javljeně*; SS: 65), csl. *malě* k *malъ* (ohranjen v stcsl. predl. zvezah tipa *na, po, vъ malě*; SS: 321), csl. *nevěglasьně* k *nevěglasьnъ* ‘neveden’ (stcsl. samo *nevěglasъ* z istim pomenom; SS: 360; ESJS 9: 540–541), *bědьně* k *bědьnъ*; z rekonstruiranim podstavnim pridevnikom se pojavlja *mitě* ‘izmenično’ k prid. **mitъ* (psl. **mitъ*, ohranjen v blg. nar. *mit* ‘poševen, kriv’, sbh. nar. *miće* ‘izmenično’ itn., z osnovo v ide. **(H$_2$)mei-* ‘hiter gib, hitra sprememba’; ESJS 8: 479).[44]

3.2.5.1 Med načinovnimi izmest. prislovi lahko izločimo kot posebne oblike *javě, godě, trěbě* in *lьzě*, ki so težavne z etimološko-oblikovnega in s funkcijsko-skladenjskega vidika.

Pri navedenih prislovih – izvzet je *godě* ‘primerno, všeč’[45] – lahko v prvi vrsti podvomimo v njihovo mestniškost. Stcsl. *javě* (*avě*) ‘očitno, jasno’ (tudi glagol *(j)aviti (sę)* ‘izkazati se’) se razlaga s psl. **avě* < ide. **au̯-* ‘zaznavati’ (sorodno s sti. in av. prisl. *āviš* ‘očitno’), vendar pa se oblikovno izhodišče zanj vidi bodisi v rekonstruirani ide. obliki **āu̯ēis* ali pa je bil šele sekundarno uvrščen med prisl. na *-ě*, pri čemer naj bi pomembno vlogo odigrala opozicija **avě* : **vъ sъně* (ESJS 1: 52–53).[46] Stcsl. prisl. *lьdzě* ‘možno, lahko’ se izpeljuje iz mest. prid. **lьgъ* (le-ta, kot tudi druge u-osnove, predstavlja podstavo za ostale imenske izpeljanke, prim. stcsl. prid. *lьgъkъ*), v kolikor je izvorna u-osnova prešla med o-osnove (nekateri vidijo v njem tudi poprislovljeni daj.; ESJS 8: 447).[47] Stcsl. *trěbě* ‘treba’ (prim. *trěbě byti, iměti* ‘treba biti’) se lahko razlaga kot mest. ed. ž. a-osnove *trěba* < psl. **terbā* ‘potreba’ (SS: 706; Snoj 2003: 779) ali kot njen daj. ed. (Jelitte 1961: 46; Bauer 1963: 272; Večerka 1993: 279).

S funkcijsko-skladenjskega vidika pa so navedene prislovne oblike posebne zaradi tega, ker jih lahko opredelimo že kot povedkovnike oz. funkcionalne predikative (tako Zlatanova 1990: 57–58).[48] V aktualni slovenski jezikoslovni literaturi (prim.

---

[44] Pri časovnih in načinovnih izmest. prislovih se pojavlja zanimivo vprašanje metaforičnih pomenskih procesov v gramatikalizaciji. Tovrstni pomenski razvoj lahko opazujemo v metaforični izpeljavi časovnih pomenov iz krajevnih (Hopper-Traugott 1994: 78–79), prim. stcsl. časovni prislov *poslědi* ‘naposled, potem’, ki nastane iz predl. zveze **po slědi* ‘po sledi, na koncu sledi’ (Snoj 2003: 433). Do podobnih pomenskih sprememb prihaja tudi pri izmest. načinovnih prislovih, ki se jih razume kot leksikalizirane prid. mestnike, njihovo načinovnost pa kot krajevnost v prenesenem pomenu, prim. *dobrě* ‘v dobrem’ → ‘dobro’ (Bauer 1963: 272) ali – Miklošičev primer – *javě* ‘v javnosti’ → ‘javno’.

[45] Stcsl. *godě* ‘primerno, všeč’ (*g. byti* ‘biti všeč, biti prav’ in *negodě byti* ‘biti neprimerno, ne biti všeč’) naj bi bila prislovna tvorba k sam. *godъ* ‘primeren, določen čas’ (ESJS 3: 185; prim. tudi op. 50).

[46] H. Jelitte (1961: 81) ga razlaga kot izprid. mest. ed. (»erstarrte Lokativform«); enako J. Bauer (1963: 272).

[47] Stcsl. *lьdzě* se razlaga tudi kot po poprislovljenih oblikah *godě* (mest. ed.) in *trěbě* (verjetno daj. sam. *trěba*), nastal prislov (prim. 3.2.1.1; Večerka 1993: 279; Bauer 1963: 272). H. Jelitte (po Vasmerju in Berkenerju; prim. 1961: 44) razlaga stcsl. *lьzě* kot daj. ed. ž. a-osnove *lьga*.

[48] R. Zlatanova (1990: 57) obravnava funkcionalne predikative kot nepregibne predikativne imenske oblike; v stcsl. gre za predikativno rabljene izprid./izsam. prislove ali nepoprislovljene sam. tipa *polьza, obyčai jestъ*.

Žele 2003, 2004) se povedkovnike obravnava kot pomenske determinante povedkov (na stavčnočlenski ravnini; le-ta ne more biti besednovrstno odločilna), pri čemer so izpostavljene samo določene pomenske sestavine (aktualna trenutna stanjskost). Funkcijskost povedkovnika[49] potrjuje tudi vezljivost, ko njegove pomenskoskladenjske zmožnosti (stanjskost, dejanskost, posledična lastnost) veže na povedkovo vlogo (t. i. komplementarna obligatorna determinacija v češ. jezikoslovju; Žele 2003: 3–5).

Omenjene stcsl. povedkovnike, tj. *godě*, *javě*, *lьdzě* in *trěbě*, lahko obravnavamo v skladu z zgornjim opisom: gre torej za pomenske determinante povedkov, ki glagole v povedku dopolnjujejo pomensko- in strukturnoskladenjsko, pri čemer je izmed njihovih pomenskih lastnosti izpostavljena predvsem hotenjska ali gotovostna naklonskost, prim. *něstъ mi lьzě inamo iti* Supr 170.21–22, *o mьně bo něstь trěbě plakati sę* Supr 102.15, *godě ny jestъ kъ tomu i o druzěi częsti i sъsǫdě ... besědovati* Šest 224a.13–15, ali kakovostna/čustvena opredelitev dejanja, prim. *javě že estь jako i raždaetь ...* Ar 102.2.[50]

3.2.5.2 F. Miklošič v svoji obravnavi načinovnih mestnikov navaja tudi vprašljive oblike. Tako se med njegovimi primeri najprej znajdejo csl. *da ne mьniši igri to rečeno* (domnevni mest. *igri* izpeljuje iz podstavnega **igrъ*), *pravdê dêjuščihъ* (**pravda*) in *crьkvi sušči sigmê* (*sigma*; Syntax: 652). Čeprav besedilo *Syntax* ne dovoljuje dajati gotovih zaključkov, lahko vendarle podam možne rešitve. Prvi primer se lahko razlaga bodisi z izpustom predloga *vъ* ter z prenesenim krajevnim pomenom 'v igri' (stcsl. *igrъ, -i* ž. 'igra, zabava; šala'; SS: 246), bodisi z nepravilnim vplivom zanikane glagolske oblike (*ne mьniši*) na prisotnost rodilnika; oblika *pravdê* je lahko nastala po vplivu prislovov *pravě* 'pravilno', *pravьdьně* (stcsl. *pravъdьnъ* 'pravičen') ali celo z izpustom predloga *po* v prisl. zvezi *po pravdê* (stcsl. *po pravьdě* 'pravično' k *pravьda* 'pravičnost' itn.; ESJS 12: 699), medtem ko se zadnji, tj. *sigmê*, kaže kot ujemalni k *crьkvi*.

Problem v Miklošičevi razlagi predstavljajo tudi primeri »auf ь auslautenden adv.«, ki jih avtor enkrat razlaga kot »sing. loc. von subst. fem. auf ъ« (*Syntax*: 652), drugič pa kot »sing. acc. von femininthemen auf ь« (*Syntax*: 159).[51] Čeprav se je F. Miklošič pravilni razlagi približal z drugo domnevo, njegove oblike (*pravь, prêprostь, strъmoglavь, inostanь, prêmь, upravь, očivêstь, udobь*) danes nimajo enotne razlage,[52] temveč pred-

[49] Povedkovnik oz. povedkovo določilo predstavlja vmesno stopnjo leksikalizacije v drugotne/metaforične pomene (Vidovič Muha 2000: 146–148; Žele 2003: 5).

[50] Ugotovitev, da predstavljajo povedkovniki vmesno stopnjo leksikalizacije v drugotne/metaforične pomene (prim. op. 49), bi lahko dokazali tudi z diahronim pomenskim razvojem (in ustreznimi skladenjskimi premiki). Tako bi lahko predpostavljali metaforični pomenski razvoj pri stcsl. *godъ*, prim. sam. *godъ* v pomenu 'primeren čas' (domnevno pomenska varianta pomenke '(določen) čas') → prislovnodoločilni mest. ed. *godě* *'ob/v primernem času' → leksikalizirani prislov/povedkovnk *godě* 'primerno', v kolikor ni v prislovu *godě* 'primerno' ohranjeno prvotnejše stanje, tj. razvoj iz pomena glagolskega dejanja glag. **goditi* 'pogoditi se, pogajati se' v smeri pojmov 'primernost', 'ugodnost' (prim. Šivic-Dular 1999: 93–124; posebej 121–124).

[51] Prislovi, ki se pojavljajo v obeh delih Miklošičeve *Syntax*, so *prêprostь, strъmoglavь, prêmь*.

[52] Tako G. A. Haburgaev (1986: 226) razlaga stcsl. oblike *pravъ, prěmъ, prěprostъ, različь, sugubь, svobodь, ǫtrъ* kot prislove, tvorjene iz prid. in sam. osnov s pomočjo afiksa *-ь*; pravi tudi, da so te tvorjenke predstavljale okamenele oblike starih psl. prid. z osnovami na **-ī*, ki so se v stcsl. ohranile kot relikti in se niso več sklanjale. Prim. posplošitveno razlago teh prislovov pri V. Vondráku (1924: 641–642).

stavljajo v oblikovno-razvojnem pogledu sinkretistično skupino prislovov (prim. Jelitte 1961: 100-106). Prislove na *-ь*, ki jih navaja F. Miklošič, H. Jelitte deli na okamenele samostalniške oblike – tož. ed. i-osnov (*vьsesrьdь*) in i̯o-osnov (*strъmoglavь*),[53] in na (analogične) vzporedne prislovne tvorbe na *-ь* k pridevnikom na *-ъ* (*pravь, upravь, prěmь, udobь, prěprostь, inostanь*).[54]

3.2.5.3 V poglavje o nepredl. mestniku s pomenom načina F. Miklošič uvršča tudi *cê*, ki naj bi bil izvorno mest. ed. zaim. osnove *kъ*, prim. *cê i* 'quamquam, καὶ τοίγε', *ča i*, *a cê* 'etsi' (*Syntax*: 652).

Izhajajoč iz sodobne etimološke literature lahko F. Miklošiču pritrdim, saj naj bi bil jsl. nar. *cě* v pomenu 'čeprav, kljub temu da' (stcsl. *cě*, v zvezah *a cě*, *cě i* /tudi vcsl. *cě*/ 'kakor koli; čeprav, kljub temu da') prvotni mest. ed. k zaim. korenu *kʷo-* (sorodno z lit. *kaĩ* 'ko, kot', tudi členek za tvorbo nedol. zaimkov in prislovov, pri čemer je vzpostavljeno razmerje psl. *cě* = lit. *kaĩ* enako psl. *tě* 'tako' = lit. *taĩ* 'tako'; podoben osnovni pomen tudi let. *kaî*, stprus. *kai*). Še bolj zanimiv je domnevni pomenski razvoj preko prislovnega 'kakor koli', prim. nem. *wie auch, wie wohl* 'čeprav, četudi' (SP II: 66, podobno ESJS II: 92).[55]

Za gramatikalizacijske poteke, ki zaznamujejo nastanek veznikov,[56] je tipična vzpostavitev povezovalne funkcije različnih kazalnikov; motivacijo zanjo predstavlja prenos kazalniške reference od prvin tvarnega sotvarja k anaforam/kataforam besednih zvez in nato stavkov, s čimer se postopoma doseže metalingvistična funkcija povezovanja stavkov. Vloga veznikov je tudi ta, da označujejo funkcijsko razmerje (ki je lahko prireden ali podreden) med povezanimi stavki ali besednimi zvezami in skladenjske meje med njimi. Na tem mestu je potrebno opozoriti na njihovo semantično-pragmatično raznolikost, kar upravičuje tudi dejstvo, da so nastali iz pomensko in oblikovno različnih jezikovnih prvin; pri dopustnih pomenih se domneva dokaj pozen razvoj zaradi večje abstraktnosti in logične kompleksnosti pomena (Hopper-Traugott 1994: 177–180), kar se pri *cě* kaže v verjetnem pomenskem razvoju preko načinovnega, primerjalnega (prislovnega) 'kakor koli'.[57]

3.2.5.3.1 F. Miklošič torej razvojno ustrezno omenja dopustni veznik *cě* med načinovnimi prislovi, skladenjsko utemeljena pa je šele njegova obravnava v

---

[53] V tem primeru se zdi zaradi glasovnega razvoja (neprisotnost jotacije; prim. ESJS 3: 177) primernejša uvrstitev prisl. *strъmoglavъ* med analogične (tipa *pravь, prěmь*) in ne izvorne *-i̯o (prim. *obьšьtь*).

[54] Poleg tega H. Jelitte navaja med prislovi na *-ь* še naslednje možnosti: prislovno in pridevniško rabljene oblike (prim. *isplьnь, različь*), pregibne i̯o-osnove (*nicь*) in okamenele zaimenske oblike (*osobь*).

[55] V ESSJ II (119–120) se dopustni veznik (stcsl., str.) *cě* 'in vendar', 'čeprav' (tudi kot *a cě*) razlaga z etimološko povezavo z vsl. vprašalnim členkom in disjunktivnim, hipotetičnim veznikom **ci* (razmerje *cě* : *ci* naj bi ustrezalo razmerju *vьlcě* mest. ed.: *vьlci* im. mn.), medtem ko se glasovno prekriva z gr. *καί* (v povezavo z gr. *καί* dvomi ESJS II: 92). ESJS II (92) razlaga členek *-ci* (kot v tipu *drugoici, seici*) kot varianto veznika *cě*, in sicer po glasovnem razmerju ide. mest. ed. **kʷoĩ* : **kʷói*. Prim. tudi ESSJ I: 304–305. O vezniku *ča i* (v dopustnem pomenu; starejše č. in sbcsl.) domneva ESSJ II (121; po Vondrák 1928), da je lahko nastal s kontaminacijo *če* in *cě* > *čě* > *ča*.

[56] V tem delu opozarjam na osnovne lastnosti gramatikalizacije veznikov, ne podajam pa natančne analize njihovega nastanka; le-ta bi bil predmet posebne razprave (op. RG.).

[57] Tudi R. Večerka (1993: 279) razpravlja o tem, da lahko prislovi prevzamejo funkcijo veznikov.

poglavju *Von der conjunction* (*Syntax*: 258). V *Syntax* manjka opis nastanka veznikov, vzpostavljeno pa je razlikovalno razmerje med njimi in prislovi: oboji sicer spadajo v skupino členkov, vendar pa samo vezniki zaznamujejo razmerja med stavki. F. Miklošič pojasni, da gre pri tem za razliko v skladenjskem pomenu (*Syntax*: 151), s čimer je mišljena razlika v funkciji.

3.2.6 F. Miklošič v obravnavo nepredl. mestnika vključuje tudi primere s pomenom vzroka in ozira. Poleg dejstva, da so vsi primeri redakcijski (7 vcsl. in 1 sbcsl.), se zdi problematična tudi uvrstitev zgledov med nepredl. mest.

Po izločitvi možnosti, da bi šlo za poprislovljene oblike (navedene sklonske oblike namreč ohranjajo stik s paradigmo), se lahko navežemo na raziskave V. N. Toporova (1961) in J. Bauerja (predvsem 1963), ki med primere stcsl. nepredl. mest. uvrščata samo tiste v funkciji prislovnih določil časa, kraja ter predmeta (ostali so prislovi!), medtem ko ozirnih in vzročnih ne omenjata. Po analizi zgledov se pokaže kot bolj ustrezna navezava na problematiko predl. mestnika, in sicer predvsem v vcsl. spomenikih.

Problematika Miklošičevih vzročnih mestnikov ni v njihovi pomenski opredelitvi, saj jih pomensko res zaznamuje odtenek vzroka (prim. Toporov 1963: 45). Pri tem ima vzročnost vlogo stranske pomenske sestavine, ki spremlja osnovni pomen t. i. vsebinskega predmeta (*sfera dejatelьnosti, ukazanie na soderžanie dejstvija*); opredeljujejo ga izpeljani abstraktni samostalniki in prisotnost glagolov »moralno-psihičnih« razmerij (Toporov 1961: 43–44).

V zvezi z Miklošičevimi zgledi je problematična predvsem oblika predmeta oz. vezljivost glagolov, ob katerih se pojavljajo »nepredložni« mest. predmeti. Ob glagolih *veselitisja*, *kajatisja* in *progněvatisja* v vcsl. in str. spomenikih se namreč vsebinski predmet (sopomen vzroka dejanja, tj. ‘zaradi nečesa’) pojavlja v predložnosklonski obliki *o* + mestnik,[58] kar potrjujeta V. N. Toporov (1961: 44–45) in slovar I. I. Sreznevskega (1893–1903 [2003]), prim. *veselitisja – veseljaxъsja o službě ixъ* Lavr., sorodno *raduetsja o nei mьžь* Lavr. (Toporov 1961);[59] *kajatisja – pokajevsja o ženax* Lavr., *i kaetьsja o svoei vině vsei* Ipat. (Toporov 1961), *kajušesja o pervomъ sogrěšenьi svojemъ* Nest. 14. st. (Sreznevskij 1893: 1202) z nepredl. rod. kot variantno vezavno možnostjo; zvezo *o* + mestnik ob *progněvati* potrjuje sicer samo en primer (*ti razgněvaša mja ne o bzě, progněvaša mja o idolěxъ svoixъ* Vtz. 14. st.; Sreznevskij 1902: 1518), vendar jo zaradi podatkov o tovrstni predložnosklonski vezavi (skupaj s pomensko vezljivostno motivacijo; Toporov 1961: 43–45) lahko obravnavamo kot zadostno dokazno gradivo. V Miklošičevih zgledih *ne veseli sja mnozê brašьnê*, *kaja sja zьlobahъ vašihъ*, *mrъzostehъ svoihъ prognêvašja mja* tako domnevamo izpust predloga *o* (domnevo potrjuje pogostost takšnih izpustov v csl. besedilih); možna bi bila tudi razlaga s pomočjo csl. stilističnih vzorcev (nepredl. mest. kot prvina csl. stilistične tradicije), vendar se zdi ta možnost manj verjetna (neprisotnost tovrstne vezave v stcsl. in csl.).

[58] Pojavljajo se tudi primeri variantne vezave (prim. nepredl. rod., instr. itn.), med katerimi pa ni nepredl. mest.

[59] I. I. Sreznevskij (1893: 246) navaja v tem pomenu samo vezavo *na* + tož. (*na zlatnoe čislo veselišisja* Žit. And.) ter nepredl. or. (*egda veselišisja mnogimi brašny* Sl. Dan. Zat).

V zvezi s sklonsko opredelitvijo sta problematična tudi druga dva primera vzročnega mestnika, tj. *imaši svoje podružije, i tomь dovolьnъ budi* ter *jemьže ino ničьtože tako jakože kramola vinovna* (vcsl.). Stcsl. in csl. gradivo na njunem mestu, tj. na mestu dopolnil (izglag.) pridevnikov *vinovьnъ*, *dovolьnъ* (ali pomensko in oblikovno sorodnih), izkazuje nepredl. or. (ne mest.), prim. stcsl. *dovolьni bǫdete obroky vašimi* L 3.14 Z, A ter *tьmami bezakonii vin'nъ jestъ* Supr 308.30.[60] Pri razlagi mestnikov je težko izhajati iz or. oblik, saj sta obliki str. in rus. zaimkov glede na psl. stanje morfološko dokaj stabilni (Stieber 1971: 61, 64),[61] vendar pa se ob tej ponuja še ena možna razlaga: vsaj pri *dovolьnъ* lahko domnevamo izpust predloga *o* v zvezi *o* + mest. (gre za variantno vezavo k orodniški; ustreza vezavi glagola *dovьlěti sę* 'zadovoljiti se z'; Večerka 1993: 241); v primeru *jemьže* lahko sklepamo na podobno stanje. Tovrstna razlaga ustreza med drugim tudi sorodnemu oziralno-vsebinskemu pomenu zveze *o* + mest. (prim. op. 63).

Kritična presoja Miklošičevih obpridevniških »mestnikov« vključuje tudi »skladenjsko« dopolnitev. Tako lahko tudi obpridevniške mestnike/orodnike[?] (v skladu z obglagolskimi) opredelimo kot vsebinske predmete (vezljivostno pogojene), medtem ko se vzročnost kaže le kot spremljajoča pomenska sestavina.[62]

3.2.7 Raziskave stcsl. in csl. gradiva (prim. predvsem Bauer 1963, Toporov 1961) ne potrjujejo niti nepredl. mest. s pomenom ozira, medtem ko se v stcsl. in csl. redakcijah (tudi v starejših fazah slov. jezikov nasploh) pojavlja v tem pomenu kar nekaj predložnih zvez z mestnikom, pri čemer se pomen ozira običajno vključuje v širšo pomensko opredelitev vsebinskosti (pomensko blizu zgornji skupini).[63] Zdi se, da je treba v analizi

[60] Prim. vcsl. gradivo v slovarju I. I. Sreznjevskega ob *dovolьnyj* (tudi *dovъlьnyj*, *dovъlьnyj*) ter *vinovatyj*: *dovъlьni bǫděte obroky vašimi* L 3.14 Ostr., *simь dovъlьni budemъ* Efr. Krm. Ant. (Sreznjevskij 1893: 687); *aže budetь poločaninъ čimъ vinovatъ rižaninu* Gram. Iak. Pol., *a ne vinovaty semenu ničimъ že* Rukop. Ostr. (Sreznjevskij 1893: 260). Prim. tudi sbh. *budite zadovoljni svojom platom*, rus. *on dovolen vami* itn. Tudi z ozirom na pomen glagolov je nepredl. mest. nepričakovan.

[61] Vprašljiva je analogija po samostalniških oblikah tipa mest. ed. *stolomь* (< *stolъmь*) in *konetь* (< *konьmь*).

[62] A. Vaillant (1977: 99) govori v teh primerih o »complément d'adjectiv«, R. Večerka (1993: 240–241) o »Rektionskasus«, pri čemer naj bi orodnik označeval vsebino s pridevnikom izražene lastnosti/stanja; V. N. Toporov (1961: 72) pa jih označi kot »locativus limitationis«. Drugače opredeljuje dopolnila tovrstnih pridevnikov V. Vondrák: obravnava jih kot abstraktnejši podtip orodnika, ki izraža vršilca dejanja v trpniku (»Instr. als Agens beim Passiv«/»Instr. als Urheber«; Vondrák 1928: 281–282). Tudi Miklošičeva razlaga orodniških primerov se loči od tiste pri mestniških (bolj je vsebinska): primer *tьmami* /…/ *vin'nъ* razlaga kot orodnik (vsebine) krivde (»Der ins. bezeichnet dasjenige, das man schuldig ist.«; *Syntax*: 707), medtem ko orodnik ob *dovolьnъ* »/…/ bezeichnet den gegenstand /…/ der zufriedenheit« (*Syntax*: 717).

[63] Pomen ozira je prisoten v zvezah s predlogom *o*, prim. stcsl. *o malě bě věrьnъ*, sbcsl. *dobrъ o slovesech božiichь*, rus. *razumnyj o čëm* (ESSJ I: 136; podobno tudi Herodes 1963: 347 – z opombo, da drugi slovanski jeziki ne poznajo tovrstnih zgradb?!); s predlogom *pri*, prim. stcsl. *mǫža slovǫštaja pri ljutosti i pri drьzosti*, vcsl. *pri malě esi věrьnъ* (ESSJ I: 213; Herodes 1963: 355 – v stcsl. malo primerov); s predlogom *vъ*, prim. stcsl. *bogatyj vъ slasti* (ESSJ I: 274; podobno Herodes 1963: 324). Pri predlogu *po* S. Herodes (1963: 335) navaja soroden pomen vzroka, k čemur ESSJ I (183) doda še pomen primernosti (»přiměřenost«); V. N. Toporov (1961: 238) za sbh. pravi, da se »lokativ otnošenija« pojavlja le redko, prim. *on je dobar po srcu*. Gotovih ozirnih stcsl. in csl. primerov ni niti pri predlogu *na* (Herodes 1963: 331) – ESSJ I (120) navaja predvsem stč., stp. ter sodobne sbh. primere. Analiza stcsl. mestniških predložnih zvez pri V. N. Toporovu (1961: 193–206) je dokaj posplošujoča – pomen ozira tipa *vъ malě bystь věrenъ* Kloč. 2.19 avtor vključuje v širšo pomensko skupino vsebinskosti (*sfera dejstvija*).

dveh Miklošičevih primerov (*konь dobrъ zělo ozrъči* ter *bjaše plodъ sada togo jako vidê grezda viničьna*) izhajati prav iz predl. zvez in domnevati haplografijo predloga *o*, prim. *dobrъ zělo [o] ozrъči*.

Tretji mestnik (*služaše trapezê Trojanu* – edini sbcsl. primer), čeprav tudi sam negotov, se od prvih dveh loči vsaj v dveh pogledih: primernejši od Miklošičeve razlage se namreč zdita bodisi navezava na mestnike s pomenom kraja (tj. krajevna prislovna določila) bodisi razlaga *trapezê* kot daj. predmeta (na kar opozarja sklonska homonimija daj./mest.). Pri prvi možnosti bi že sam pomen stcsl., csl. *trapeza* ‘miza; gostija; prestol’ v precejšnji meri onemogočal razlago z nepredl. mest. (ostali stcsl., csl. občnoimenski primeri so vezani na zveze *semь, inomь městě*, vcsl. in str. *dvore, zemli* itn.; *trapezê* se med drugim kaže kot bolj metaforična); domnevati bi bilo torej treba vpliv stcsl. (csl.) stilističnih vzorcev. Predmetno razlago – ki je bolj sprejemljiva – upravičuje predvsem dajalniška vezava slov. *služiti* (prim. Mrázek 1963: 235–236; Vondrák 1928: 258–259 itn.). Pri razlagi oblike *Trojanu* pa se zdi najbolj smiselna opredelitev »svojilnega dajalnika« (prim. *kuća Petru Rakitiću* iz kos.-res. narečja; Belić 1962: 216), kar se še dodatno navezuje na pomenski razvoj dajalnika v jsl. jezikih (prim. stcsl. *krajь rizě, mati jemu*).[64]

4 Sklep

Namen pričujoče razprave je bil določiti metodološko dinamiko v Miklošičevi obravnavi skladnje stcsl. nepredložnega mestnika (v delih *Local* in *Syntax*) in z vidika sodobnih vedenj oceniti prispevek njegovih razpravljanj o tem jezikovnem vprašanju.

Miklošičeva *Syntax* (1868–1874), katere problemski del predstavlja tudi poglavje o skladnji nepredl. mestnika, ima verjetno svojega metodološkega in gradivskega »predhodnika« v razpravi *Local* (1867). To sklepanje upravičujeta tako dosledno sledenje osnovnemu vzorcu skladenjske obravnave kot tudi časovna zaporednost nastanka obeh obravnav. F. Miklošič je pred objavo četrtega dela *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen – Syntax* svojo obravnavo nepredl. mestnika ponovno ocenil ter jo dopolnil; pri tem je potrebno izpostaviti predvsem izločitev podkriterija ciljnosti v skupini mestnika s pomenom kraja (prim. 2.1), močnejšo izpostavitev razlike med mestniki in izmestniškimi prislovi (2.2) in uvrstitev »nerazporejenih« primerov v obstoječe pomenske skupine (2.3). Ob kvalitativnem premiku v obravnavi pa naj opozorim še na dejstvo, da predstavlja *Syntax* (oz. poglavje namenjeno nepredl. mestniku) tudi kvantitativno (gradivsko) dopolnitev razprave *Local*.

Miklošičevo obravnavo skladnje (stcsl.) nepredl. mestnika lahko označimo kot etimološko-pomensko, kar pomeni, da F. Miklošič na podlagi etimološko-pomenskih kriterijev uredi rabe vseh (iz)mestniških oblik (diahrono, sinhrono). Na ta način se obravnava nepredl. mestnika lepo vključuje v opredelitve Miklošičeve *Syntax* kot »semantične in panhrone« (prim. Garde 1992), hkrati pa se z istega stališča zdi

[64] Dodatno možnost bi predstavljala razlaga *trapezê* z »dajalnikom koristi« (*dativus commodi*), ki se v sbh. jeziku lahko pojavlja ob še enem dajalniku (navadno predmetnem; Belić 1962: 215). Smiselna je izločitev pristavčne razlage.

problematična. F. Miklošič obravnava izmestniške oblike tako v skladnji nepredl. mestnika kot v skladnji prislovov, predlogov (*vrъxu*) in veznikov (*cě*), kar pomeni, da vsaj implicitno opozarja tudi na funkcijsko-diahroni razvoj, tj. ima uzaveščene skladenjsko-pomenske spremembe, ki vodijo od mestnika (v paradigmo vključena sklonska oblika – v funkcijah predmeta, prislovnega določila kraja, časa) do prislova, predloga, veznika v ustreznih skladenjskih funkcijah (o prikriti funkcijskosti pri F. Miklošiču glej Vidovič Muha 1992, Žele 1999).

Ob »implicitni« diahroniji in funkcijskosti, ki predstavlja približevanje diahroni skladnji, hkrati pa skoraj nujno zastranitev v pomensko-panhrono zastavljenem okviru,[65] je treba opozoriti še na nekaj dejstev v zvezi z Miklošičevo obravnavo. Med njene pomanjkljivosti lahko štejemo na eni strani sprejemanje stcsl. in csl. gradiva kot jezikovno-problemske celote (zaznamuje Miklošičevo jezikoslovno delo nasploh), na drugi strani pa nepravilne etimološko-oblikovne razlage (problematična interpretacija prislovov na *-ь*, neupoštevanje analogije pri razlagi načinovnih prislovov na *-ě*) in nenatančne tekstološke interpretacije pos. mestnikov (med načinovnimi prim. *da ne mьniši igri to rečeno*, *pravdê dêjuščihъ*), ki omogočajo celo izločitev podskupin mestnika s pomenom vzroka in ozira iz obravnave.

Kljub pomanjkljivostim pa menim, da predstavljata Miklošičevi razpravi (bolj dodelana je seveda *Syntax*) še vedno originalni jezikoslovni prispevek k sistematizaciji bogatega stcsl. gradiva. F. Miklošič je stcsl. (v smislu *asl.*) gradivo vključil v širši okvir obravnave slovanskega nepredl. mestnika, ki ga zaznamujejo primerjalnost (v smislu sopostavnosti), panhronost (gradivo predvsem iz obdobja med 11. in 17. st.) ter etimološko-pomenski delitveni kriterij. Globoko jezikoslovno znanje pa je avtorju omogočilo vsaj opozoriti tudi na diahrone skladenjske (funkcijske) in pomenske poteke, ki so prizadeli izvorne mestnike in se sinhrono kažejo v njihovem različnem besednovrstnem statusu.

Viri in literatura

Vanda Babič, 2003: *Učbenik stare cerkvene slovanščine*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Jaroslav Bauer, 1963: Bespredložnyj lokativ v staroslavjanskom jazyke. *Issledovanija po sintaksisu staroslavjanskogo jazyka*. Praha: Nakladatelství ČSAV. 263–285.

Aleksandar Belić, 1962: *Istorija srpskohrvatskog jezika* II/1 (Reči sa deklinacijom). Beograd: Naučna knjiga.

Viktor I. Borkovskij, Petr S. Kuznecov, 1965: *Istoričeskaja grammatika russkogo jazyka*. Moskva: Nauka.

Hadumod Bussmann, 2002: *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.

František Čermák, 2001: *Jazyk a jazykověda*. Praha: Nakladatelství Karolinum.

Stjepan Damjanović, 1992: Jagićeve ocjene Miklošičevih djela. *Miklošičev zbornik* (Obdobja 13). Ljubljana. 341–348.

ESČ – Petr Karlík idr., 2002: *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

ESJ – Jože Toporišič, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

[65] Primerjalni vidik ni bil problemsko obravnavan v pričujoči razpravi (op. RG.).

ESJS – Eva Havlová idr., 1989–2006: *Etymologický slovník jazyka staroslověnského* 1–13 [izhaja v zvezkih]. Praha: Academia.

ESSJ – František Kopečný idr., 1973, 1980: *Etimologický slovník slovanských jazyků* I–II. Praha: Nakladatelství ČSAV.

Metka Furlan, 2000: H Kuryłowiczevi interpretaciji hetitskega direktiva na *-ā̆* in slovanskih lokativov na **-e*. *Razprave – Dissertationes XVII. Razred za filološke in literarne vede*. Ljubljana: SAZU.173–190.

Paul Garde, 1992: Les catégories grammaticales chez Miklošič. *Miklošičev zbornik* (Obdobja 13). Ljubljana. 201–208.

Georgij A. Haburgaev, 1986: *Staroslavjanskij jazyk*. Moskva: Prosveščenije.

Stanislav Herodes, 1963: Staroslavjanskije predlogi. *Issledovanija po sintaksisu staroslavjanskogo jazyka*. Praha: Nakladatelství ČSAV. 313–368.

Paul J. Hopper, Elizabeth Closs Traugott, 1994: *Grammaticalization*. Cambridge: CUP.

Vatroslav Jagić, 1910: *Istorija slavjanskoj filologii*. Sanktpeterburg.

Franc Jakopin, 1990: Miklošičev pomen v zgodovini slavistike. *JiS* XXXVI/7–8. 181–186.

Herbert Jelitte, 1961: *Studien zum Adverbium und zur adverbialen Bestimmung im Altkirchenslavischen*. Meisenheim am Glan: Verlag Anton Hain KG.

František V. Mareš, 1992: Miklošičovy staroslověnské slovníky. *Miklošičev zbornik* (Obdobja 13). Ljubljana. 1–5.

Antoine Meillet, 1934: *Le slave commun*. Paris.

Franc Miklošič, 1852: *Vergleichende Lautlehre der slavischen Sprachen*. Wien.

– – 1867: Der praepositionslose Local in den slavischen Sprachen. *Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philologisch-historische Klasse LXVII, 8*. Wien. 531–558.

– – 1868–1874: *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen* IV (Syntax). Wien.

Roman Mrázek, 1963: Dateľnyj padež v staroslavjanskom jazyke. *Issledovanija po sintaksisu staroslavjanskogo jazyka*. Praha: Nakladatelství ČSAV. 225–261.

Eva Pallasová, 1992: Miklošič jako lexikograf staré církevní slovanštiny. *Miklošičev zbornik* (Obdobja 13). Ljubljana. 7–12.

Marko Snoj, 2003: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Modrijan.

SP II – Franciszek Sławski idr., 1976: *Słownik prasłowiański* II (c – davьnota). Kraków: PAN.

Izmail I. Sreznjevskij, 1893–1903 [2003]: *Materialy dlja slovarja drevnerusskogo jazyka* I–III. Moskva: Znak.

SS – Ralja M. Cejtlin idr., 1999: *Staroslavjanskij slovarь (po rukopisjam X–XI vekov)*. Moskva: Russkij jazyk.

Aleksej N. Stecenko, 1977: *Istoričeskij sintaksis russkogo jazyka*. Moskva: Vyssšaja škola.

Zdzisław Stieber, 1971: *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich* II/1 (Fleksja imienna). Warszawa: PWN.

Katja Sturm-Schnabl, 1992: Fran Miklošič in južni Slovani. *Miklošičev zbornik* (Obdobja 13). Ljubljana. 591–601.

Alenka Šivic-Dular, 1999: *Besedna družina iz korena *god- v slovanskih jezikih*. Ljubljana: Založba ZRC.

Natalija Ju. Švedova, 1980: *Russkaja grammatika* II (Sintaksis). Moskva: Nauka.

Vladimir N. Toporov, 1961: *Lokativ v slavjanskih jazykah*. Moskva: Izdatelьstvo Akademii nauk SSSR.

André Vaillant, 1977: *Grammaire comparée des langues slaves* V (La syntaxe). Paris: Éditions Klincksieck.

Radoslav Večerka, 1993: *Altkirchenslavische (altbulgarische) Syntax* II (Die innere Satzstruktur). Freiburg i. Br.: U. W. Weiher Verlag.
– – 1999: *Počátky slovanského spisovného jazyka*. Praha: Univerzita Karlova – Filozofická fakulta.
Ada Vidovič Muha, 1992: Besedotvorna tipologija »novoslovenskega« gradiva pri Miklošiču. *Miklošičev zbornik* (Obdobja 13). Ljubljana: 173–191.
– – 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje. Govorica slovarja.* Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
Václav Vondrák, 1924: *Vergleichende Slavische Grammatik* I (Lautlehre und Stammbildungslehre). Göttingen.
– – 1928: *Vergleichende Slavische Grammatik* II (Formenlehre und Syntax). Göttingen.
Rumjana Zlatanova, 1990: *Struktura na prostoto izrečenie v knižovnija starobălgarski ezik*. Sofija: Universitetsko izdatelstvo Kliment Ohridski.
Andreja Žele, 1999: Miklošičev prispevek k slovenski skladnji (s poudarkom na vezljivosti). *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika,literature in kulture* (Obdobja 18). Ljubljana. 447–464.
– – 2001: *Vezljivost v slovenskem jeziku (s poudarkom na glagolu)*. Ljubljana: Založba ZRC.
– – 2003: Slovarska obravnava povedkovnika. *JiS* 48/2. Ljubljana. 3–15.
– – 2004: Povedkovnik v slovenščini. *Jezikoslovni zapiski* 10/1. Ljubljana. 33–42.

Summary

Franc Miklošič included the syntactic treatment of Old Church Slavic non-prepositional locative in two of his works, i.e., in *Der praepositionslose Local in den slavischen Sprachen* (1867) and in *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen IV. Syntax* (1868-1874). In both works, the treatment is based on etymological-semantic analysis of the examples, which allowed the author to classify all locative forms into five semantic groups, i.e., the meaning of (a) location, (b) time, (c) manner, (d) cause, (e) regard. Miklošič further divided the group (a) according to the syntagmatic criteria into adverbial (internal division along the line of proper nouns vs. common nouns) and adverbal locatives, which are divided according to the formal-derivational structure of the verbs in the head of the syntagm (non-prefixed vs. prefixed verbs). The analysis of both Miklošič's works allows the conclusion that the study *Local* (1867) represents the methodological and material base for the treatment of the locative in *Syntax* (1868-1874). The author complemented the explanation mainly by separating the sub-criterion of the destination in the locative of location and by strongly pointing out the difference between the locatives and adverbs derived from locatives (prepositions, conjunctions). In addition, the author provided new examples.

Although Miklošič's syntactic treatment of non-prepositional locative seems to be "semantic and panchronic" (systematic, consistent semantic analysis of the material from the 11th to the 17th century), it is also problematic in its semantics and panchrony. Miklošič treats in the syntax of the locative various locative forms in terms of parts of speech, i.e., in addition to the locatives that can be synchronically defined as nouns, he also lists adverbs, prepositions (*vrъxu*) and even a conjunction (*cě*), which can be only diachronically considered locatives. He points out this "problematic" point of his treatment with parallel listing of adverbs, prepositions, and conjunctions derived from the locative in the chapters of *Syntax* that treat their syntactic issues. He thus implicitly points out the functional-diachronic development, i.e., he is aware of the syntactic-semantic changes leading from the locative (paradigmatic case form functioning as object, adverbial of location, time) to adverb, preposition, conjunction in the corresponding syntactic functions. Among the shortcomings of Miklošič's syntactic treatment of OCS non-

prepositional locative is also the acceptance of Old Church Slavic and Church Slavic material as a uniform linguistic issue, inaccurate etymological interpretations (problematic interpretation of adverbs in -ь, disregarding the analogy in explaining adverbs of manner), imprecise textological interpretations of individual locatives, which even allow exclusion of the subgroups of locative of cause and regard from the study.

Despite their shortcomings, Miklošič's studies represent an original linguistic contribution to systemization of rich OCS material that is marked by comparative (contrastive), panchronic (material from the 11th to 17th centuries), and etymological-semantic criteria of classification. The profound linguistic knowledge allowed the author to point out the diachronic syntactic (functional) and semantic developments that affected the original locatives and are synchronically reflected in their altered status in terms of part of speech.